

Tartu Ülikool
Filosoofia ja semiootika instituut
Semiootika osakond

Daniel Tamm

ANTITEETILINE IDENTITEEDILOOME KUI STRATEEGILINE NARRATIIV

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Andreas Ventsel

Tartu

2020

Olen bakalaureusetöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikatest pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Daniel Tamm

.....

(allkiri)

.....

(kuupäev)

Luban töö kaitsmisele.

Juhendaja: Andreas Ventsel

.....

(allkiri)

.....

(kuupäev)

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Antiteetilise identiteediloo teoreetilised alused	9
1.1. Erinevusel põhinev poliitiline identiteet	9
1.2. Antagonismi kohalolu hegemooniline (tühi) tähistamine.....	10
1.3. Poliitilisest antagonismist agonistliku poliitikani	12
1.4. Teekond tervikustamiseni Tartu–Moskva koolkonna järgi	14
1.5. Ternaarset ja binaarset tüüpi kultuurid	16
1.6. Agonismi ja antagonismi semiootiline modelleerimine	18
2. Antiteetiline identiteediloo strateegiliste narratiivide raamistik	21
2.1. Strateegilise narratiivi mõistestik.....	21
2.2. Antiteetilise identiteediloo funktsioonid	22
2.2.1. Sisemise korra peegelprojektiivne hegemoniseerimine.....	23
2.2.2. Antiteetilise ühtsuse autokommunikatiivne konsolideerimine	25
2.3. Antiteetilist identiteedilooet õigustavad strateegiad	27
2.3.1. Vaenlase semiootiline relvitustamine	27
2.3.2. Moraalse ohvri kuvandi kaudu agressiooni õigustamine.....	28
2.4. Antiteetilise identiteediloo piirid	29
2.4.1. Vaenlase hävitamise edasilükkumisest võrsuv hirmuõhkkond	30
2.4.2. Julgeolekudilemma ja selle maandamine	32
3. Antiteetiline identiteediloo Venemaa Föderatsiooni strateegilistes narratiivides	36
3.1. Venemaa 21. sajandil	36
3.2. „Ümberpiiratud kindluse“ narratiiv	38

3.2.1. Venemaa kui moraalne ohver	38
3.2.2. Russofoobia	40
3.3. „Vene maailma“ narratiiv	40
3.3.1. Ida antihegemoonia: multipolaarse maailma poole	41
3.3.2. Külma sõja võimudünaamika taastulek	42
3.4. Krimmi annekteerimise õigustamine: „Ukraina kui fašistlik riik“	43
3.5. Euroopa ühtsuse õõnestamine: „Kõdunev Euroopa Liit“	44
Kokkuvõte	47
Kasutatud kirjandus	50
Summary	60

Sissejuhatus¹

„Igasuguse semiootilise süsteemi puhul on põhiküsimusteks esiteks tema suhe välise, süsteemi piiride taguse maailmaga ning teiseks staatika ja dünaamika vahekord. Viimase küsimuse võiks sõnastada ka nii: kuidas saab süsteem areneda, säilitades samas oma identiteedi,“ kirjutas Juri Lotman (2001: 9) oma hilisema loomeperioodi tähtsaima teose „Kultuur ja plahvatus“ alguses. Järgnev bakalaureusetöö loodab puudutada mõlemat toodud küsimuste kimpu, kuivõrd just läbi identiteediloome vormuvad kultuuri piirid, mis korrastavad esiteks kultuurisfääri sisemist ehitust ja loovad teiseks tingimused interaktsiooniks välisega (Kotov 2005: 184). Viimast vahekorda võib „semiootilises mõttes pidada peamiseks kultuuri tunnusjooneks“ (Kultuurisemiootika teesid: 62), millest johtub ka kultuuri arengu eripära.

Siin käsitlen ma aga üht selle interaktsiooni erijuhtu, kus väline „teine“ ei kangastu mitte potentsiaalse dialoogipartneri, vaid diametraalse vaenlasena ning identiteet rajaneb seeläbi vastandusel oma antiteesiga. Täna avaldub see näiteks aina polariseeruvama rahvusvahelise areeni kontekstis, sealhulgas meie idanaabri Venemaa välispoliitilises kursis, kust kajavad tihti vastu külmale sõjale viitavad mõttemallid. Venemaa kavandavad põhiseadusmuudatused jäid esialgu koroonakriisi tõttu küll rahvahääletusele panemata, kuid vaevalt, et nende vastu võtmine selle taha jääb. Muuseas kindlustab uus põhiseadus veelgi Vladimir Putini võimutäiust ja viib Venemaa veelgi kaugemale liberaalsest maailmakorrast. Vajadusest mõista paremini antiteetilistel alustel põhinevat poliitikat ning tähendusloomet tuleneb ka käesoleva töö teemapüstituse päevajajalisus.

Antiteetiline identiteediloome rullub niisiis lahti eeskätt poliitika vallas, mistõttu töö teoreetilise põhja moodustab Tartu–Moskva kultuurisemiootika koolkonna ja Essexi

¹ Töö kirjutamist toetas SHVFI19127 „Strateegiline narratiiv julgeolekudilemma kujundajana”.

koolkonna hegemooniateooria mõttestiku põiming (vt nt Ventsel 2009; Selg 2011; Ruutsoo ja Selg 2012; Maddison ja Ventsel 2014, kuid ka Mihkelsaar 2016 ning Selg ja Ventsel 2018). Seda peamiselt Juri Lotmani ja Ernesto Laclau, aga ka Boriss Uspenski ja Chantal Mouffe'i tööde najal. Vajadus säärase täienduse järele tuleneb suuresti Tartu–Moskva koolkonna rõhutatult apoliitilisest hoiakust, mis oli tingitud nii Nõukogude Liidu ideoloogilistest oludest (Waldstein 2008) kui ka asjaosaliste isiklikest eelistustest (Uspenski 2013a: 23). Ometigi on nende uurimuste poliitiline kontekst ja potentsiaal selgelt tunnetatavad — „naasklit kotti ei peida“ (Lepik 2013: 9). Välja aitab seda tuua just kõrvutus erinevate poliitikateooria harudega, mida ilmestavad ühtlasi mitmed hiljuti ilmunud poliitikasemiootika alased monograafiad (vt nt Makarychev ja Yatsyk 2017; Selg ja Ventsel 2020). Samal ajal lisab semiootiline rakurss poliitikateooriale (ja eriti selle siin käsitletavale poststrukturealistlikule harule) analüütilist teravust, pakkudes välja täiendavaid tüpoloogiasid, mille abil võimusuhteid modelleerida.

Semiootilise hegemooniateooria esimesed sillasambad on varem maha ladunud Peeter Selg ja Andreas Ventsel (2008; 2009; 2010), avades teatavat ontoloogilist kongeniaalsust, mis Lotmani ja Laclau mõtlemises valitsevat. Täpsemalt osutavad nad mainitud töödes sellele, kuidas kumbki koolkond mõistab tähenduslikkuse enda tingimusi sarnastel (suuresti Ferdinand de Saussure'ist lähtuvatel) alustel. Mõlemal juhul on nendeks nimelt tähendussüsteemide heterogeensus, asümmeetrilisus ning välistamise vajadus. Tajutav ilmneb meile üksnes tähendusliku reaalsusena, kas siis diskursiivse (Laclau) või semiootilise (Lotman) vahendatusena, mistap olemuslikult järgivad nad Selgi ja Ventseli sõnul sama joont. Seega käsitlen ma siinse töö raames võrdväärsete mõistetena esiteks diskursiivset välja ja semiosfääri kui "iga objekti olemise konstitueerimise teoreetilist horisonti" (Lipping 2002: 1192) ning teiseks diskursust ja kultuuri kui esimestega isomorfseid allüksuseid, mis nende raames moodustuvad. Esimene paar kuulub niisiis ontoloogilisele („olemise kui sellise“) ning teine ontoloogilisele („eksisteerivate entiteetide“) tasandile (Lipping 2015: 429). Vastukaaluks on Janar Mihkelsaar (2016) väitnud, et teatavatele puutepunktidele vaatamata ei saa tähelepanuta jätta ka fundamentaalseid erimeelsusi Laclau ja Lotmani mõttestikes. Tõepoolest tuleb tunnistada, et kui kui Lotman keskendub eeskätt dialoogi võimalikkusele tõlkimatuse tingimustes ning kirjutab poliitikast kui ühest laiemast kultuurisfääri osast, siis Laclau jaoks defineerib antagonism poliitilisuse

ontoloogilist tuuma. Silmist ei tasu neid lahkkelisid lasta, kuid erinevuste valguses osutub seda väärtuslikumaks nende süntees. See lubab Laclau najal seletada esmalt seda, kuidas identifitseerimine ja ühiskond laiemalt antagonistlikele alustele ehitub, et luua siis Lotmani abil dialoogiks tarvilik teoreetiline ruum, mis avab võimaluse välisele osutada ning seda vahekorda modelleerida.

Siinse töö eesmärk on niisiis luua kahe koolkonna töid kombineerides antiteetilise identiteediloome mudel, mille avaldumist kirjeldada strateegiliste narratiivide teooriale toetudes. Kuigi antiteetiline tähendus- ja identiteediloome on varem mitmetest semiootikaalastest töödest läbi käinud (vt nt Ventsel 2006; Lepik 2007; Madisson 2012; Madisson ja Ventsel 2012; 2018; Kasekamp jt 2018; Tamm 2019), pole selle eri- ega eesmärgipärasust varem strateegilise narratiivi raamistikus lahti kirjutatud. Olgugi et strateegiliste narratiivide esimesed seosed semiootikaga on juba loodud (Ventsel jt 2018; Madisson ja Ventsel 2020). Toonitada tasub, et töö põhirõhk lasub seega teoreetilisel tahul: tegemist pole mitte niivõrd juhtumianalüüsi, vaid uue analüüsivahendi eriteluga, kust ei puudu samas seda ilmestavad näited. Keskkel kohal on nende seas Venemaa Föderatsiooni välispoliitika ja seda suunavad strateegilised narratiivid. Ülaltoodu taustal esitan ma kokkuvõttes kolm peamist uurimisküsimust: (1) Millised on antiteetilise identiteediloome semiootilised mehhanismid? (2) Kuidas seda iseloomustada strateegiliste narratiivide raamistikus? (3) Kuidas avaldub antiteetiline identiteediloome Venemaa Föderatsiooni strateegilistes narratiivides?

Sealjuures on epistemoloogilises mõttes oluline eristada nii individuaalset ja kollektiivset kui ka tegelikku ja deklareeritud identiteeti (Kotov 2005: 185). Kuigi iga kollektiivne kuuluvus mõjutab paratamatult ka indiviidi enda identiteeti, ei saa ühte teisest tuletada ning teatav autonoomia varu jääb sinna alati sisse. Lahknevus tegeliku ja deklareeritud identiteedi vahel võrsus seevastu tõsiasjast, et igasugune enesekirjeldus kätkeb endas normatiivset mõõdet, mis midagi alati marginaliseerib (Kotov 2005: 184). On küll iseasi, kas „tegelikule“ identiteedile saab üldse ligi pääseda, kuivõrd selle sisu ning mingi kultuuri piir kui selline sõltub suuresti vaatleja asukohast (Lotman 1999a: 18). Teaduslik metasüsteem ja kultuuri immanentne vaatepunkt kattuda ei saa (Kultuurisemiootika teesid: 61). Tinglikult võib siiski öelda, et siin ja edaspidi on tähelepanu all kollektiivne

deklareeritud identiteet, mis kujutab endast metatasandil samuti teatavat väljavõtet tegelikkusest (ja lõplikule objektiivsusele seega ei pretendeeri).

Töö struktuur järgib uurimisküsimustega sama joont. Esimene peatükk võtab ette teoreetilised alused, millel poliitiline identiteet kui selline põhineb ning toob välja tingimused, mille najal antiteetiline identiteet esile kerkib. Võtmemõisteteks osutuvad siin antagonistlik ning agonistlik suhe Essexi ja binaarne ning ternaarne kultuuritüüp Tartu–Moskva koolkonna tähenduses, mida semiootilise hegemooniateooria senine areng pole sealjuures ära seostanud. Olles konstrueerinud antiteetilise identiteediloomede kasvulava koetise, pöördub teine peatükk seejärel strateegiliste narratiivide poole, et eritleda nende valguses antiteetilisele identiteediloomele omaseid funktsioone ja strateegiaid, aga ka selle järele. Nendest peamisena toon ma välja julgeolekudilemma, mille leevendamist käsitledes visandan ma ka vastava lugemismudeli, mis lubab antiteetiliselt ehituva identiteedi algeid tõlgendada. Sealt võtab järje üle töö kolmas osa, kus vaatluse alla tuleb antiteetilise identiteediloomede avaldumine erinevates Venemaa Föderatsiooni strateegilistes narratiivides, mis puudutavad muuseas näiteks Krimmi annekteerimist ja Venemaa suhtumist Euroopa Liitu. Lõpetama jääb tööd kokkuvõte.

1. Antiteetilise identiteediloo teoreetilised alused

Siin käin ma esmalt üle poliitilise identiteedi olemusliku antagonismi ja selle fikseerimise viisid Essexi koolkonna hegemooniateooria järgi ning kõrvutan neid seejärel Tartu–Moskva koolkonna vastavate kultuurisemiootiliste vaadetega. Selle põhjal võtavad kuju kaks võimalikku identifikatsiooni tüüpjuhtu: agonistlik ehk ternaarne suhe mitte-kultuuriga ning antagonistlik ehk binaarne suhe antikultuuriga. Järeldub, et antiteetiline identiteediloo lülitub sisse just viimase ülekaalu korral.

1.1. Erinevusel põhinev poliitiline identiteet

Järgnev arutluskäik lähtub eeldusest, et igasugune tähendus ja seega ka identiteet põhineb erinevusel. Enese tajumine tervikuna eeldab ühtlasi vastava välisuse adumist ning jagatud sarnasused koondab esmalt ühte mitte nende sisemine sidusus, vaid tajutud erinevus välise teisega (Hall 1996: 4–5). Teisisõnu mõistan ma identiteeti intersubjektiivse suhtena, kus erinevad osapooled määratlevad end vastastikusel lävimises üksteise kaudu (Makarychev ja Yatsyk 2017: 24). Samas, olgugi et identiteedid vormuvad läbi eristava piiritluse, pole tegu ei ühemõttelise ega -mõõtmelise liigendusega. Pigem kujutab see endast „samastumisvõimaluste võrgustikku“, mistap „identiteedi postuleerimine sõltub suuresti sellest, kelle suhtes ja kelle jaoks enda määratletakse“ (Kotov 2005: 186). Abstraktsiooni huvides saab fikseeritud identiteetidest küll rääkida, ent näilisest staatikast olulisem on identifikatsioon kui dünaamilise identiteediloo protsess.

Siinse töö fookuses on aga kollektiivne poliitiline identiteet, mille määratlemisel lähtun ma Carl Schmittist algavast traditsioonist. Tema sõnul seisneb poliitilisuse olemus

sõbra ja vaenlase eristuses ning suveräänsus omakorda võimes seda eristust luua (Schmitt 2002 [1932]: 56). Teisiti öeldes eeldab säärane ühtsus „vaenlase reaalsel võimalikkust ning seega mingit teist kaaseksisteerivast poliitilist ühtsust“ (Schmitt 2002 [1932]: 60). Poliitilise identiteedi puhul püsib esiplaanil niisiis välise vajadus, kuid sellele lisandub antagonistlik dimensioon. Samuti astub mängu küsimus võimust, kuivõrd Schmitti järgi on piir sõbra ja vaenlase vahel just suverääni tõmmata ega pole kuidagi olemuslikult ette antud. Esile võib see kerkida igal pool ja see tähendab, et poliitilises pole piiratud mingi spetsiifilise asukohana, kus poliitikat tehakse (nagu näiteks partei või parlament), vaid on mõistetud protsessina (Leftwich 2004: 14) kui sotsiaalsete suhete antagonistlik liigendus võimuhete kontekstis. Nõnda järeldub esiteks, et igasugune identiteediloome eeldab välist(amist) ning teiseks, et see protsess omandab poliitilise mõõtme juhul kui mingi kollektiivne identiteet kangastub välistava vastandumise kaudu.

Kohe kerkivad aga kaks täpsustavat küsimust, millest esimene puudutab võimu. Kui poliitiline identiteet on antagonismist läbi imbunud, siis kuidas ja kelle mahitusel käib selle vastaseisu fikseerimine? Ning teiseks, sisemise ja välise vahekorraga seoses, kuidas on võimalik neid välistava vastanduse valguses suhestada? Esimesele võib ühe vastusevariandi leida Inglismaa kaguosast, täpsemalt Essexi koolkonna töödest, mis kirjeldavad üksikasjalikumalt (Schmittist tõukuva) poliitilisuse enda loogikat ja moodustavad töö ontoloogilise aluse. Teise osas terendab tugi idast, Tartu–Moskva koolkonna teoreetilise raamistiku näol, mis eritleb välisele osutamise võimalikkust ja lubab seda suhet modelleerida, kehastades endas töö ontoloogilist aspekti. Ehk siis esmalt poliitilise terviku enda tingimused ja seejärel selle võimalikud vahekorrad välisega.

1.2. Antagonismi kohalolu hegemooniline (tühi) tähistamine

Essexi koolkonna järgi ehitub igasugune (poliitiline) ühtsus üles diskursiivselt, eeldades teatavat tähenduste liigendust, mis selle terviku looks (Laclau ja Mouffe 1985: 105). Tähenduslik tervik moodustub niisiis erinevuste süsteemina, kus erinevuslikud elemendid

on ühendatud mingi samaväärsussuhte alusel diskursuse momentideks (Laclau ja Mouffe 1985: 112). Tervikustamine on ise aga võimalik vaid piiride valguses, mille markeerimine on samas problemaatiline. Kui seda oleks võimalik otseselt teha, kuuluksid need piirjooned samuti süsteemi sisse ja hõivaksid koha teiste erinevuste reas (Laclau 2015b: 189). Sestap tuleb seesmise ja välimise selgeks eristuseks „postuleerida sealpoolsus, mis ei ole üks järjekordne erinevus, vaid on miski, mis ohustab kõiki erinevusi selles kontekstis — või pigem, et see kontekst kui säärane moodustubki [...] radikaalse teisesuse välistamise akti kaudu“ (Laclau 2015c: 207). Samaväärsusmomenti ei saa leida ühestki kõiki elemente ühendavast positiivsest tunnusest, pigem lähtub see ühisest vastandumisest sellele, mida need ei ole (Laclau 2015e: 309). Sellest ka olemuslik antagonism ühiskondlikkuse enda südames (Laclau ja Mouffe 1985: 134).

Antagonistlik operatsioon paneb ühtsusele seega aluse, kuid ähvardab seda samal ajal ka lõhkuda (Laclau 2015c: 208). Terviku täius ilmneb seekaudu nimelt alati puuduolevana, kuna see põhineb vastandusel süsteemivälisega, mida ennast ei ole võimalik representeerida. Samaväärsusahela konsolideerimiseks on järgmisena tarvis teatud sõlmpunkti, mis sarnasusi raamiks ja seda äraolevat totaalsust esindaks (Laclau 2015b: 198). Siin astuvad mängu tühjad tähistajad. Nendest võib mõelda kui diskursuse nimedest, mis representeerivad välistusest sündinud tervikut, sedasi süsteemi süstemaatilisust sümboliseerides (Laclau 2015c: 208).² Selleks peab üks samaväärsusruumi kuuluv tähistaja tühjenema oma esialgsest sisust, et hõlmata endasse kõik samaväärsusahela erinevused (Laclau 2015b: 192). Näiteks võib tühjadeks tähistajateks pidada valimisloosungeid nagu „Vali kord“. Olles end esmalt erinevana kehtestanud ning teistest parteidest välistanud, tuleb erakonnal oma pakutav poliitika liita ühte samaväärsusahelasse, mida kroonib tühi tähistaja kui keskne hüüdlause, mis kogu programmi esindab. Sealjuures on võimatu öelda, mida „korra valimine/valjus“ ise tähendab: tähistajana vastandub ta esiteks väidetavale korralagedusele (täiuse puudumisele) ja osutab teiseks kogu valimisplatvormile (samaväärsusahelale), kuid partikulaarne sisu sellel puudub.

² Kui võrd see terviku nimetamine on paratamatult figuratiivne ehk kujundlik, avaneb siit semiootilise hegemooniateooria seisukohast ka perspektiivikas retoorika analüüsile keskenduv suund, kus keskseteks kategooriateks on metafoori ning metonüümia mõisted Essexi ja Tartu–Moskva koolkonna kasutuses (vt nt Selg 2010; Ventsel 2014). Siinse töö maht seda haru paraku täpsemalt kaardistama ei ulatu.

Ühes tühjade tähistajatega sisenebki valemisse võim, kuna olemusliku antagonismi fikseerimiseks ei leidu ühtki loomulikku alust (Laclau ja Mouffe 1985: 131). Selle vältimatu vastasseisu sisustamise nimel käib pidev poliitiline vägikaikavedu, kus erinevad toimijad pretendeerivad terviku esindamisele, katsudes võimalikult palju ühiskondlikke nõudmisi ühte diskursusesse koondada (Laclau 2015a: 95). Seda suhet, mille alusel mingi tühi tähistaja poliitilise ühtsuse paika paneb ehk kindla diskursuse kehtestab, tuleb seega mõista hegemoonilise suhtena (Laclau 2015b: 197). Samas on siin oluline rõhutada, et see traageldus ei saa kunagi olla täielik. Alati püsib võimalus, et ühte aheldatud erinevused kootakse järgmisena kokku teisiti, kuna ükski diskursus ei suuda ära liigendada kogu diskursiivset välja (Laclau ja Mouffe 1985: 113). Selle põhimõtteline avatus muudab võimalikuks nii hegemoonilise korra kehtestamise kui ka selle lagunemise (Laclau ja Mouffe 1985: 142). Seega on hegemoonia „täieliku õnnestumise tingimused samas ka tema hävimise tingimused“ (Laclau 2015d: 297). Kuigi mõned hegemoonsed ühtsused osutuvad teistest püsivamateks, ei suuda nad oma sattumuslikku loomust kunagi lõplikult maha salata (Laclau 2006: 108).

1.3. Poliitilisest antagonismist agonistliku poliitikani

Järgmisena kerkib päevakorda küsimus sellest, kuidas neid antagonismist läbitud poliitilisi ühtsusi koos toimivatena kirjeldada. Chantal Mouffe'i järgi seisneb selle võti eristuses poliitilisuse ja poliitika vahel (mis on kaudselt juba Schmitti töödest välja loetav). Poliitilisuse all mõistab ta antagonistlikku dimensiooni, mis on igasugustes sotsiaalsetes suhetes olemas, pidades poliitika all silmas seevastu teatavat praktikate ja institutsioonide kogumit, mis üritavad sellel välistustest lõhenenud väljal (ehk poliitilisuse tingimustes) ühist eksistentsi ning mingit kindlat korda hallata (Mouffe 2000: 101). Teisiti öeldes tähistab poliitilisus ontoloogilist tasandit, mis „puudutab seda päris viisi, kuidas ühiskond on asustatud“, samas kui ontiline dimensioon „seostub konventsionaalse poliitika mitmekesiste praktikatega“ (Mouffe 2005: 8–9). Mõningate mõõndustega kõlab see vaade kokku ka eespool mainitud eristusega poliitika kui protsessi ja kui asukoha vahel (Leftwich 2004).

Mingi laiema juba kokku traageldatud poliitilise ühtsuse pinnal (näiteks pluralistliku demokraatliku raames) osutub aga vähemalt ajutiselt võimalikuks ka alternatiivne antagonistlik suhe, mida Mouffe kirjeldab agonistlikuna.

Vaenlase asemel kujutab „teine“ endast sellisel juhul pigem vastast (Mouffe 2000: 13). Agonistlikus suhtes jagavad osapooled esiteks teatud ühist sümboolset ruumi (sealhulgas pluralismi eetost) ja teadvustavad teiseks üksteise legitiimsust (Mouffe 2005: 20). Erimeelel on need „sõbralikud vaenlased“ vaid selles, kuidas seda jagatud jaosmaad organiseerida (Mouffe 2000: 13). Samas toonitab Mouffe (2005: 21), et vaenlaste teisenemine vastasteks pluralistliku demokraatia tingimustes pelgalt mahendab antagonismi, kuna vastaste esituses põrkuvad siiski erinevad hegemoonilised projektid, mis ei tulene mingist etteantud essentsialistlikust tuumast ja mille vahelisi konflikte pole ratsionaalselt võimalik tasalülitada. Samuti ei kao nende kõrvalt kusagile ka puhtalt antagonistlikud vastasseisud, kus osapooled on omavahel lootusetult lepitamatud. Rääkimata kõnealuse poliitilise korra enda ebastabiilsusest, mida läbiv antagonism on vaid ajutiselt fikseeritud. Demokraatliku poliitika sihiks ei saa niisiis olla mitte välisele vastandumise ületus, vaid selle rajava antagonismi maandamine agonistliku pluralismi pinnasel (Mouffe 2000: 101–103).³

Aletta Norval (2000; 2007) on samas välja toonud, et kuigi poliitiliste identiteetide põhjapanevat antagonismi tasub demokraatlikku poliitikat silmas pidades nivelleerida, on antagonismist agonismini viivat siiret ning kummagi sisemist loogikat tarvis edasi teoretiseerida (Norval 2000: 230–231). Mouffe'i normatiivne visioon on tema sõnul tervitatav, kuid selle deskriptiivne tahk tahab veel tähelepanu (Norval 2007: 159). Üldse on Essexi koolkonnale (ja eriti selle esimesele põlvkonnale Laclau ja Mouffe'i näol) ette heidetud liialt kõrget abstraktsuse astet ja teatavat metodoloogilist nappust, mis raskendab konkreetsete poliitiliste analüüside teostust (Jørgensen ja Phillips 2002: 8; Torfing 2005: 25; Martilla 2015: 2–3). Just selle valguses pean paljulubavaks dialoogi Tartu–Moskva kultuurisemiootika koolkonnaga. Säärane süntees looks agonismi ja antagonismi silmas pidades esiteks võimaluse kirjeldada viise, kuidas käib poliitika pinnal vastaste ja

³ Teisisõnu on Mouffe'i visioon siiski kaugel Jürgen Habermasi kommunikatiivsel ratsionaalsusel rajanevast avaliku sfääri ideest.

vaenlastega lävimine, et eritleda teiseks nende sisemist loogikat ja kontseptualiseerida kolmandaks siiret antagonismist agonismini.

1.4. Teekond tervikustamiseni Tartu–Moskva koolkonna järgi

Juri Lotman (1999a: 12) leiab samamoodi, et suurim võimalik semiootiline ruum ehk semiosfäär tuleb esmalt piiritleda semiootikavälise suhtes, kus tähendust ei tekki ja mida on seega võimatu kirjeldada. Sestap on Tartu–Moskva koolkonna teoreetiline teravik suunatud just selle allüksustele, mis on „ühtaegu nii terviku osad kui ta tema analoogid“, funktsioneerides laiemas semiosfääri raames omaette semiosfääridena (Lotman 1999a: 21). Siin nimetan ma neid selguse huvides kultuurideks. Essexi koolkonna sõnastuses on nüüd jutuks niisiis olukord, kus erinevad poliitilised ühtsused (kultuurid) põrkuvad mingil eelnevalt struktureeritud, see tähendab radikaalsest välistusest sündinud laiemal poliitilisel väljal (semiosfääris). Teisisõnu eeskätt poliitika ontiline tasand.

Identiteeti mõistab Lotman relatsiooniliselt, tõdedes et „igale kultuurile on kultuurivälise ruumi olemasolu tema enda olemasolu vältimatu tingimus ning ühtaegu ka tema esimene samm enesemääratluse poole“ (Lotman 1999b: 50). Tähendusliku tervikuna peab kultuur olema võõraga ühtaegu nii suhestatud kui ka temast eraldatud (Lotman 1999: 15a). Sealjuures tuleneb nende allüksuste suhtelisest suletusest see, et väliste omaduste adumiseks „peab ta nad mõnda oma siseruumi keelde tõlkima või mittesemiootilised faktid semiotiseerima“ (Lotman 1999a: 12). Välist nimeliselt tunnustades hõlmatakse ta seega juba vähemalt pindmiselt terviku enda struktuuri (Lotman 1999b: 51). See ei tähista mitte sisemise ja välimise ühtesulamise momenti, vaid välise kuju interioriseerimist (Lotman 1999c: 67). Samaaegselt leiab aset ka vastassuunaline protsess, kus kultuur ühtlasi loob „teist“ omaenese jõupingutuse varal, misjärel sedasi sündinud kuju „eksterioriseeritakse kultuurist välja ja projitseeritakse väljaspool asuvatele kultuuriilmadele“ (Lotman 1999c: 67). Siit võib järeldada, et Tartu–Moskva koolkonna mõtlemises on kultuuritüübi sisemine ehitus lahutamatu selle arusaamast välisest. Konstrueeritav välisus pärineb suuresti kultuuri

enda seest, kuivõrd kultuur tuletab „endast väljapoole jääva desorganisatsiooni tüübi“ vastavalt oma sisemisele organiseeritusele (Lotman 1999a: 17). Nii vastab „igale ajalooliselt antud kultuuritüübile talle ainuomane mitte-kultuuri tüüp“ (Kultuurisemiootika teesid: 62). Uuriija positsioonist on siin aga oluline märkida, et väljastpoolt vaadatuna kujutab see „teine“, millele kultuur oma arusaama välisest manab, endast lihtsalt teistsugust kultuuri (Kultuurisemiootika teesid: 61–62). Mittesemiootiline on ta ainult kõnealuse kultuuri kohaselt, kuna ei kasuta samu keeli (Lotman 1999b: 50).⁴

Täpsemalt saab mingi kultuuri semiootilise mehhanismi olemuse tuletada selle piiri ülesehitusest, mida Lotman (1999a: 12) mõistab kui „kakskeelsete „tõlkefiltrite“ summat“. Selle settimine toimub enesekirjelduse staadiumis, mille kaudu kultuur oma selged piirid ära teadvustab ja end seega tervikuna kirjeldab (Lotman 2001: 195). Essexi koolkonnast lähtuv vaade kirjeldab sellist identifitseerimomendi läbi samaväärsusloogika ja seda kroonivate tühjade tähistajate, samas kui Tartu–Moskva koolkond räägib laiemalt kultuuri enesemudelist ehk omamüüdist, mida enese kirjeldamise käigus proovitakse maksma panna (Kultuurisemiootika teesid: 87). See mudel kujutab endast võimast kultuuri reguleerimise vahendit, „mis annab talle struktuurse terviklikkuse ning määrab paljuski ära tema omadused“ (Lotman 2010a: 64). Kultuuri sisemise ebaühtluse valguses saab selline enesemudel olla aga ainult ebatäpne idealisatsioon (Lotman 1999a: 18–19). Pigem toimub ühtsuseni jõudmine nõnda, et kultuuri üks osa loob enda kirjeldamise käigus teatava metakeele ja katsub selle norme seejärel tervele kultuurile laiendada (Lotman 1990: 128). Loodud mudelist irduvad elemendid heidetakse sealjuures kõrvale, kuna metakirjelduse seisukohast neil tähtsust ei ole (Lotman 2002: 2652). Ideaalne enesekirjeldus üritab vastuolud eemaldada, et iga hinna eest reeglipärasust luua (Lotman ja Uspenski 2013a: 235). Essexi koolkonna terminoloogias saab seda protsessi kirjeldada kui ühe sotsiaalse jõu pürgimist terviku representeerimise poole.

Enesemudeli kehtestamise käigus võtab ühtlasi kuju kultuuri sisemine hierarhia, mille valguses eristuvad selle tuum ja perifeeria. Esimene üritab oma kõrgema organiseerituse kaudu esindada kultuuri kui tervikut, samas kui perifeeriasse nihkuvad

⁴ Oma viimastes töödes väljendas Lotman isegi mõtet, et „mittekultuursuse“ ja „kultuurivälisuse“ asemel tulebki rääkida „muukultuursusest“ ning „teistest kultuuridest“ (Lepik 2007:60). Terminoloogilise kattuvuse huvides jään siin siiski truuks esialgsele nimekujule.

elemendid, mida tuumast sirguv metakeel sama hästi kirjeldada ei suuda. Sestap hakkavad perifeerias arenema uued enesekirjeldused, mis võivad ühel hetkel kultuuri keskme enda kasuks kallutada (Lotman 1990: 127). Säärane asümmeetria tagabki kultuuri dünaamilisuse (Lotman 1999a: 19), mida Laclau ja Mouffe nimetaksid diskursuse rikutud universaalsuseks. Selle sisemise eripalgelisuse taustal saab ühtlasi selgeks, et igasugune osutus kollektiivsete identiteetide ühtsusele saab olla vaid abstraheriv üldistus. Mitte ühegi reaalse kultuuri kõik tasandid ei ole ühesugusel alusel korrastatud (Lotman ja Uspenski 2013a: 234). Kuid sellele vaatamata saab osutada mingi ajaperioodi raames domineerivatele tendentsidele (Lotman ja Uspenski 2013b: 241). Nõnda võib Lotmani järgi eristada näiteks ternaarset ja binaarset kultuuritüüpi, mis käsitlevad endast väljajäävat ruumi vastavalt kas mitte-kultuuri või antikultuurina.⁵ Mulle näib, et see tüpologia on ühildatav ka agonistliku ja antagonistliku suhte raamistikuga, aga sellest juba ülejäämises alapeatükis, kui kummastki Lotmani kirjeldatud kategooriast on ülevaade antud.

1.5. Ternaarset ja binaarset tüüpi kultuurid

Ternaarsusesse kalduvates kultuurides on seda moodustavad elemendid jaotunud ebahühtlaselt, kuna neid korrastav metakeel on reeglite süsteemina suhteliselt paindlik (Lotman 2007a: 24). Väline ruum kangastub selle sisemisest vaatepunktist seevastu analoogse mitteorganiseeritud alana (Kultuurisemiootika teesid: 62). Mitte-kultuur kujutab endast kaost, mis ei täida parasjagu kultuuri enda reegleid, vastandudes sisemisele korrastatusele välise korrastamatusena (Lotman ja Uspenski 2013a: 225). Lootuses seda oma reeglistikule allutada, käib ternaarne struktuur oma välise sfääriga läbi, sedasi oma enesekirjeldust ühtlasi reaalsusega ühildades (Lotman ja Uspenski 2013a: 225–226).

⁵ Kuigi Lotman seda viimast seost ise ei eksplitseeri, on see tema töödest siiski otseselt tuletatav. Veel väärub märkimist, et mujal kirjeldab Lotman (1999e) sarnase tüpoloogilise kaksikjaotusena ka kontsentrilist ja ekstsentrilist mudelit. „Kui kontsentrilised struktuurid kalduvad sulgumisele, vaenulikuna tajutavast ümbritsevast ruumist eraldumisele, siis ekstsentrilised struktuurid kalduvad teiste kultuuridega avatuse ja kontaktide poole” (Lotman 1990: 192). Ent kuna binaarsetest ning ternaarsetest kultuuritüüpidest kõneleb ta otsesemalt poliitilises kontekstis, eelistan siin seda mõistepaari.

Sisemine ühtsus on sel juhul tagatud kindlate normide ja reeglitega (Lotman 2010a: 61), mistap suhet väljendus- ja sisutasandi (ehk tähistaja ja tähistatava) vahel käsitletakse konventsionaalsena: oluline on sisu, mitte konkreetne nimi, mis seda tähistab (Lotman ja Uspenski 2013a: 217). Seega võib ternaarsuse raames rääkida tühjade tähistajate paljususest, mis üritavad kõik omale meelepärasel moel fikseerida erinevaid samaväärsusahelaid, et esindada seeläbi kogukonna puuduvat täiust. Kuid selle diskursuse sisemise pluralismi tõttu osutuvad säärased hegemoonilised projektid võrdlemisi ebapüsivaks. Tuuma ja perifeeria vahekord on ternaarses süsteemis nimelt dünaamiline ning sestap on need suutelised üle elama ka järske muutusi (Lotman 2001: 196), kuna alternatiivne hegemooniline projekt on kohe käepärast võtta.

Binaarses süsteemis kangastub kultuuri maailmapilt seevastu küllaltki jäigana, kuna orienteeritud on see eeskätt sisemisele ühtlusele (Lotman 2001: 191). Binaarsuse domineerides näeb kultuur end normeeritud tekstide koguna, kus tähenduslikuks osutub ainult eelnevale pretsedendile vastav sisu (Lotman 2010a: 61). See on aheldatud üheainsa vaatepunkti külge „kui väljenduse hegemoonia sisu üle“ (Lotman 2016a: 159). Väljendus- ja sisutasand osutuvad lahutamatuks seotuks, mistõttu rõhk on ühel ja õigel väljendusel (Lotman ja Uspenski 2013a: 217–218). Sallivust binaarne struktuur ei tunnista, mistõttu kipub igasugune konflikt hargnema moraalsel tasandil, kus kohtuvad hea ja kuri (Lotman 2007a: 26). Kuna seesmiselt kirjeldab binaarne kultuur end võimalikult homogeenina, osutub vastaseisu teiseks osapooliks harilikult väline vaenlane, mille varal oma ühtsust ja moraalsust kinnitada (Lotman 2007a: 40). See kujutab endast aga kultuuri peegelprojektsiooni, „mille seosed kultuuriga ei kao, kuid asenduvad vastasmärgilistega“ (Lotman ja Uspenski 2013a: 224). Väline mitte-kultuur heiastub niisiis anti- ehk miinusemärgiga kultuurina, mille kultuur tuletab omaenda näo järgi, vastandades „õigele“ „valet“. Siin saab rääkida omamoodi peegelsümmeetriast, kuna sellisel juhul on välisele projitseeritud ettekujutused „väga sageli loodud antud kultuuri siseselt kui tema enda ideaalne antistruktuur“. Näiteks toob Lotman välja, kuidas 18. sajandil eksootilistelt maadelt otsitavad ideaalsed õilsad metslased kujutasid endast pahupidi pööratuna sedasama kultuuri, kust misjonärid ja maadeavastajad ise tulid (Lotman 1999b: 51). Antikultuurina kõnetatute enesepilt ja tegelik eripära siin tähtsust ei oma. Binaarses kultuuris võib levimispüüd sealjuures üldse puududa, kuna välisega paistab ühisosa võimatu ja selle hõivamine saab

toimuvad vaid võiduna „vale“ üle. Sellest ka soov pigem kapselduda ja oma tagalat kindlustada (Lotman ja Uspenski 2013a: 226).

Essexi koolkonna hegemooniateooria vaatenurgast saab siin täheldada olukorda, kus diskursust reguleerib üks hegemooniline jõud, kes on suutnud selle (suhteliselt) püsiva totaalsuse mingi tühja tähistaja abil luua. Väljendustasandi ja õige nimetamise primaarsuse taustal tasub samuti meenutada, et suhtest diskursuse ja tühja tähistaja vahel võibki Laclau (2006: 109) järgi mõelda kui suhtest objekti ja nime vahel. Kuna lõplik sisemine ühtsus on aga mõistagi võimatu, visandub binaarse kultuuri enesemudel sealjuures pidevalt edasilükkuva ideaalina (Lotman 2001: 188). Seetõttu reageerib binaarne kultuur teistmoodi ka kriisidele. Suurema murrangu tulemusel luuakse uus mitte eelnenu jätku, vaid selle eitusena (Lotman 2007a: 31). Isegi kui empiirilisel on tajutav „paljuteguriline ja järjepidevalt kulgev areng“, domineerib eneseteadvuse tasandil idee „senise täielikust ning tingimusteta hävitamisest ning uue apokalüptilisest sünnist“ (Lotman 2001: 196).

1.6 Agonismi ja antagonismi semiootiline modelleerimine

Kahte seni vaid vilksamisi ristunud mõtteliini kokku kõites võib siinse teoreetilise peatüki lõpetuseks nüüd väita, et ternaarsele kultuuritüübile on omane agonistlik suhe mitte-kultuuriga, samas kui binaarset tüüpi iseloomustab antagonistlik vahekord antikultuuriga. Poliitika raames ontoloogilisel tasandil pörkudes osutub tõlkimatuse tingimustes elik antagonistlikus olukorras, kus välist ei ole võimalik otseselt representeerida, siiski mõõdapääsmatuks võõra osaline esitamine, mis võimaldaks teisega kontakti astuda. Lotmani järgi lükkuvad siin käima kaks vastassuunalist protsessi: välise eksterioriseerimine ühest ja interioriseerimine teisest küljest. Paralleelselt manatakse oma sisemisest ehitusest johtuvalt esile peegelpilt välisest ja tõlgitakse tundmatut ka enda keelde. Agonistliku suhte korral lävitakse mitte-kultuuriga kui vastase ehk „sõbraliku vaenlasega“ Mouffe'i sõnastuses, vastandades korrastatust korrastamatusega, kuna ühise jaosmaa organiseerituses ollakse eri meelt. Vastastikuse legitiimsuse tingimus osutab aga mitmete võimalike väljendusviiside

tunnustamisele. Antagonistlik suhe põhineb seevastu antikultuurilisel vahekorral, kus õige ja vale vastandamise vahel jääb ühisosaks vähe ruumi.

Välisega suhestumisele vastavalt saab edasi eritleda ka asjaosaliste sisemist loogikat. Väliste vaadete sallimine väljendub ternaarsete kultuuride puhul ka sisemises pluralismis. Selle koherentsust dikteerib jagatud reeglistik, mille raames võhavad mitmed potentsiaalsed tühjade tähistajatega tipnevad hegemoonilised projektid, peegeldades tuuma ja perifeeria paindlikku vahekorda. Binaarse mehhanismi puhul on esiplaanil aga väljendustasand ja selle ühtsus. Hegemoonia on selles absoluutsem ning võimukeskme nihkumine toimub vähemalt enesekirjelduse tasandil läbi radikaalse murrangu, mitte dünaamilise protsessi kaudu. Sallivust binaarsuse tingimustel ei kohta, kuna selle summutamist kannustab jagatud vaenlane, mis on sealjuures visandatud kultuuri enda ideaalse antistruktuurina, mitte vastastikuse dialoogi käigus.

Binaarsuse prevaleerimise piirjuhul saab niisiis rääkida antiteetilisest identiteediloomest, kus poliitilise ühtsuse terviklikkuse seisukohast tarviliku vastanduse aluseks on täiel määral iseendast tuletatud antikultuur. Siinkohal on oluline rõhutada, et Essexi koolkonna kohaselt on antagonism kui selline tähendusliku terviklikkuse seisukohast vältimatu. Samamoodi sedastab Lotman (2016a: 152), et „tähenduslik on ainult see, millel on antitees“. Mõnes mõttes on igasugune poliitiline identiteediloo seega antiteetiline. Kuid samamoodi johtus eespool, et selle väljendamiseks on erinevaid viise. Antiteetilisena käsitan ma siin seetõttu kitsamalt identiteediloomet, kus kogukonna puuduv täius on markeeritud nimme välise ohu ja sellele vastandumise kaudu. Ning kuna viimane on tuletatud esimesest, paneb see aluse esmapilgul paradoksaalsele situatsioonile, kus kultuur vastandub justkui iseendale, kirjeldades end kui eitust enesest välistatud negatiivsusele. Selle sisemine positiivsus tuleneb aga kummagi liitmisest — kaks miinust annavad kokku plussi.

Ometigi kätkeb üleminek staatilisest süsteemist dünaamilisele endas uute süsteemiväliste elementide tungimist süsteemi (Lotman 2013: 57). Kultuuri kui dünaamilist „mõtlevat objekti“ iseloomustab Lotmani (2002: 2644) järgi lisaks informatsiooni säilitamisele, mõtestamisele ja edastamisele ka võime moodustada uusi teateid. Viimane eeldab aga sisemist mitmepalgelisust ning dialoogi välise võõraga, kuna loovmõtlemise tingimusteks on teatav koodide kattumatus ja sellest tulenev tinglik tõlge (Lotman 1999c:

63). Äärmusliku binaarsuse ja antiteetilise identiteediloo korral näib seevastu asjakohasem mudel üheselt kodeeritud mehhanismist, mille totaalsuse taga seisab üks hegemooniline jõud. Sellisel juhul valitseb seal täielik teadmine ning mõistmine, kuna kogu keskkond on mõtestatud läbi „õige“ ja „vale“ dihhotoomia ning igasugusele üles kerkivale informatsioonile järgneb üks kahest etteantud reaktsioonist (Lotman 2002: 2656–2657). Kuigi jätkusuutlikuks ei saa säärast süsteemi pidada, sest maailma keerukust ei ole see pädev haarama. Ometigi tõestab ajalugu, et poliitilisel areenil võivad analoogsed totalitarismi kalduvad üksused ka küllaltki püsivateks osutuda. Töö alguses esitatud küsimust ümber sõnastades võib siin seega pärida, kuidas saab binaarne süsteem areneda, säilitades samas oma antiteetilise identiteedi?

Selle seletamiseks tuleb esiteks taas rõhutada erinevust tegeliku ja deklareeritud identiteedi vahel. Ideaalne enesemudel on kultuuri reaalsest kirevusest alati kitsam ning samamoodi ei suuda poliitilisel väljal kehtestatud kollektiivne ühtsus kunagi hõlmata kultuuri kõiki sfääre (Lotman 1999c: 73). Asja iva see osutus aga ainult paotab. Selle edasiseks avamiseks vaatangi järgmisena strateegilise narratiivi raamistikule toetudes, millistel põhimõtetel antiteetiline identiteediloo töötab: milliseid eesmärke see võib teenida ning kuidas on tagatud selle dünaamilisus ning püsivus. Loodud mudel leiab seejärel näitlikustamist erinevate Venemaa Föderatsiooni strateegiliste narratiivide põhjal.

2. Antiteetiline identiteediloo strateegiliste narratiivide raamistik

Esimeses osas välja valatud teoreetilist aluspõhja modelleerin ma nüüd strateegiliste narratiivide raamistik, et osutada antiteetilise identiteediloo peamistele eesmärkidele ja erinevatele strateegiatele, mis lubavad sel teel kerkivad takistusi ületada. Selle taustal joonistuvad välja ka antiteesist lähtuva identiteedi kitsaskohad. Peatüki lõpus lubab käsitletu kokku võtta antiteetilise identiteediloo omadused strateegilise identiteedinarratiivina ning viidata lisaks mõjule, mida see avaldab sellega seonduvatele strateegilistele süsteemi- ja poliitikanarratiividele.

2.1. Strateegilise narratiivi mõistestik

Strateegilisi narratiive mõistan ma kui eesmärgipäraselt kujundatud lugusid, mis koondavad kokku tähenduslikke sündmuste ahelaid, fikseerides nendes figureerivad tegelased ning teatava tegevuskäigu. Strateegiliste narratiivide abil proovivad poliitilised toimijad luua püsivat tõlgenduskeskkonda, mis aitaks kollektiivil mõtestada seda, kust nad tulevad, kus nad on praegu ja kuhu nad on teel, et õigustada mingisuguseid poliitilisi meetmeid ning mõjutada auditooriumi käitumist narratiivi autorile soovitud suunas (Miskimmon, O'Loughlin, ja Roselle 2013: 7). Nende erinevus harilikest narratiividest kui sidusatest lugudest võrsub just tahtlikkusest ja eesmärgipärasusest, mis asetab rõhu soovitavale sihile ning sellega seonduvate takistuste ületamise viisidele (Miskimmon, O'Loughlin, ja Roselle 2013: 19).

Täpsemalt saab eristada kolme tüüpi strateegilisi narratiive. Esiteks süsteeminarratiivid (*system narratives*), mis kirjeldavad seda, kuidas hoomata mingit poliitilist korda (näiteks rahvusvahelist) ning selle ülesehitust. Teiseks identiteedinarratiivid (*identity narratives*), mis defineerivad täpsemalt erinevate toimijate väärtused, omadused ja eesmärgid, ning kolmandaks poliitikanarratiivid (*policy narratives*), mille eesmärk on konkreetseid poliitilisi käike visioneerida ja õigustada (Miskimmon, O'Loughlin, ja Roselle 2017: 8). Lahku saab neid lüüa aga ainult tinglikult, sest tegelikkuses põimuvad omavahel kõik kolm toodud tasandit. Näiteks tuleneb igasugusest poliitikanarratiivist ühtlasi teatav arusaam poliitilisest süsteemist ja vastupidi. Üldse on igasugune strateegiline narratiiv ja selle ühtsus pigem analüüsi käigus vormuv mentaalne konstruktsioon, mis koosneb mitmetest põimuvatest diskursustest ja alanarratiividest, ega pole igas tekstis tervikuna leitav (Ventsel jt 2018: 106).

2.2. Antiteetilise identiteediloome funktsioonid

Peamiseks antiteetilise identiteediloome eesmärgiks võib pidada ühe hegemoonse korra kehtestamist, mille vajadus ilmneb sealjuures nimelt korra puudumise taustal. Kaootilistes tingimustes „vajab rahvas mingit korda ning selle korra tegelik sisu muutub teisejärguliseks kaalutluseks,“ (Laclau 2015b: 198) mistõttu just segadusteaeg soosib stabiilsust töotava binaarse kultuuritüübi püünele pääsu. Kui ternaarse süsteemi ühtsus on pigem hajus ja põhineb jagatud reeglitel, siis (läbinisti) binaarse oma kehtestub rangete normide kaudu. Siin vaatan ma nende kahte peamist funktsiooni: kõigepealt projektsiooni ja peegelprojektsiooni teel hegemoonia jõustamist ning pärast seda autokommunikatiivset tähendusloomet, mille raames on koodteksti mõiste kaudu võimalik seletada ka antiteesil rajaneva identiteedi sisemist dünaamikat.

2.2.1. Sisemise korra peegelprojektiivne hegemoniseerimine

Antiteetiline identiteediloomne väljendub läbi kahe isomorfse samaväärsusahela, millest esimene, välist koondav, moodustatakse projektiivselt, ja teine, sisemist ühtlustav, omakorda peegelprojektiivselt. Teisele poole välistuse piirjoont manatakse sisemised erinevused, mis juurduvat hegemooniat õõnestada ähvardavad. Kehtestatavast normist irduvat ei pagendata mitte kultuuri perifeeriasse, nagu ternaarse tüübi puhul, vaid puhas negatiivsust kehastava välisoolsuse kilda. Näiteks erinevaid vähemusi ei kirjeldata sellisel juhul mitte ainult erinevatena, aga ka tervikule hävituslikena. Välistatud tähistajaid siduv samaväärsuste ahel, „mida süsteem enese tähistamise eesmärgil demoniseerib“ (Laclau 2015b: 191), rajaneb seega miinusmärgil. Seeläbi tühistuvad nii reaalsed erinevused välistatud kultuuriilmade vahel kui ka nende rühmade enesepildi ja neile omistatava kuvandi kattumatus. Näiteks avaldus see kattumatus ja eripära lahtumine antiikkultuuri arusaamas barbaritest, kus väidetavate barbarite tegelik mitmekesisus ja nende antiigist iidsem kultuur oluliseks ei osutunud. „Nii või teisiti sai antiiktsivilisatsioon tunnetada end kultuuritervikuna alles siis, kui oli konstrueerinud selle näivalt ühtse „barbaarise“ maailma, mille põhitunnuseks oli ühise keele puudumine antiikkultuuriga“ (Lotman 1999a: 17). Säärane miinusmärgiline modelleerimine avaldub sealjuures kahes plaanis.

Antikultuuri sisu (semantika) esitatakse antisümmeetriliselt ning selle ülesehitus (topoloogia) seevastu sümmeetriliselt. See tähendab, et ühest küljest peegeldatakse binaarse kultuuri omadused endast välja pahupidistena, pluss–miinus opositsioonis (Lepik 2007: 67). Nõnda vastandub näiteks „meie“ kõrgele kõlblusele ja puhtuse astmele „nende“ moraalne mandumine ja räpane olek. Teisest küljest on tähtis ka selle projektsiooni relevantsus, mistap antikultuuri topoloogia tuletatakse samuti endast, aga sedapuhku samapidi ehk bilateraalselt. Seega leiab „meie“ vankumatus oma traditsioonide kaitsel seejärel vaste „nende“ samaväärses jäikus oma äraspidiste tavade eest seistes. Kultuuri antonüümis peab kajastuma asjade samasugune väljendus, mis väljendab samas vale sisu (Lotman ja Uspenski 2013a: 223). Kuna sisu ja väljendus on binaarses kultuuris (vähemalt ideaalis) lahutamatu seotud, saab välise erinevus sisemisest avalduda ainult vastandmärgilisena. Selle põhjal pandi varauusajal Lääne-Euroopas vohanud nõiajahi päevil paika ka kaheosaline

„nõiakompleks“ (Lotman 2007b: 56). Nõidade ketserlik väärusk sündis kõigepealt õiget usku (s.o kristlust) pahupidi pöörates ja parodeerides. Satanismi sümboliteks osutusid tagurpidi rist, paremalt vasakule lugemine, mustad küünlad jne. Ent sama oluline oli antikultuse kummardajate konstrueerimine „kahjurliku ühendusena“, et tirida päevavalgele see, kuidas nad ohustavad ühtlasi meie õigetpidi paiknevaid väärtusi.

Olles niisiis ära täheldanud korra puudumise ja projitseerinud selle endast tuletatud puudu jäägi endast välja, muutub järgmisena tarvilikuks sisemise ühtsuse kinnistamine. Antiteetilise identiteediloomet puhul luuakse selle positiivsus kahte eitust ühendades ehk peegelprojektiivselt: „meie“ on defineeritud negatiivse „teise“ antiteesina (Lepik 2007: 72). Kusjuures see „negatiivne teine“ on loodud eelneva projektsioonina, nagu eespool selgus. „Kõigepealt omistatakse „meie“ hädad „nendele“ ja seejärel luuakse peegelprojektiivne antitees: [...] markeeritud 0-tunnus“ kui nende häda puudumine meie maailmas (Lepik 2007: 72). Eespool toodud näitega jätkates saab „meie“ traditsioonidest esmalt „nende“ moraalne mandumine, millele vastandudes jõuab järg tagasi nendesamade traditsioonideni. Säärane jänesehaak tähendab muuhulgas seda, et süsteemi sisemised erinevused lahtuvad analoogselt välimistega. Ühe samaväärsusloogika alusel kerkivad kummalgi pool poliitilist rajajoont esile „kaks translatiivselt sümmeetrilist jada (mis omavahel on mõistagi semantiliselt antisümmeetrilised)“ (Lepik 2007: 70). Seeläbi ajab hegemooniline jõud oma juuri aina sügavamale, kuna kõik selle ebakõlad adresseeritakse kujuteldavale antikogukonnale, millele vastustades taastoodetakse enda sisemist harmooniat. Pooltoonid kaovad ja tähenduslikuks osutuvad ainult süno- ja antonüümid. Ühtlasi paistab siit kätte kultuuri lahutamatus oma antiteesist, kuna binaarse opositsiooni liikmetena on nad üksteisega köidetud kui siiami kaksikud (Lepik 2007: 65).

Teisisõnu iseloomustab antiteetilist identiteediloomet püüd taandada igasugust poliitilist identiteeti rajav antagonist mustvalgele dialektikale, millest see Essexi koolkonna kohaselt aga kaugel on (vt nt Mouffe 2000: 12). Laclau (2006: 104) sõnul ei kangastu vaenlane mingis objektiivses kohalolus, muutes esimese identiteedi täielikuks, vaid esindab pigem vastupidist — eneseküllase terviku loomise võimatust. Antagonistlik vastaseis on olemuslikult heterogeenne suhe, kus vaenlast (ega ennast) pole võimalikult täielikuna (s.o ühe ruumi raames) esitada (Laclau 2006: 111). Lotmani (1999b: 50) sedastuses saab tähenduslik tervik toimida vaid väljaspoole valguses ja selle kultuurivälise reaalsusega

kontaktis. Kuid kuna iga selline kokkupuude ähvardab kultuuri ka teisendada (Lotman 1999: 70c), on binaarse ühtsuse huvides eelistatav lävida oma antiteesiga, mis peegelpildina kehtivat kinnistab. Sellise enesevaatluse tagajärjel muutub „mina“ iseenda jaoks „teiseks“ (Lepik 2007: 76) ning käima lükkub autokommunikatiivne infovahetus, mis mängib antiteetilises identiteediloomes tähtsat rolli.

2.2.2. Antiteetilise ühtsuse autokommunikatiivne konsolideerimine

Õigupoolest on autokommunikatsioon olulisel kohal igasuguses identifitseerimomendis, kuna kultuuri enesekirjeldus kujuneb välja just selle kaudu (Lotman 2010c: 140). Seetõttu on ka otstarbekam kirjeldada selle rakendumist pigem laiemate kollektiivide kui üksikisikute tasandil (Lotman 2010b: 73). Antiteetilise identiteedilooma puhul kipub see aga domineerima, kuna huvi väljastpoolt saabuva informatsiooni vastu on madal. Sellist autokommunikatiivset situatsiooni iseloomustab Lotmani (2010: 141c) järgi teate saatja ja vastuvõtja ühte sulamine, kus edastatavast sõnumist osutub olulisemaks lisakood, mis lubab tõlkida juba teadaoleva sisu uude tähenduste süsteemi, omistades sellele seeläbi „uue sõnumi jooned“ (Lotman 2010: 129c). Selle täiendava korrastatuse valguses muutuvad vabamaks ka sõnumi semantilised seosed ja moodustuvad teadet uude konteksti asetavad assotsiatsioonide read (Lotman 2010: 138c). Seega ei täida autokommunikatsioon kultuuris mitte ainult mnemoonilist funktsiooni, vaid lubab olemasoleva info pinnalt ka uusi seoseid luua (Lotman 2010b: 73–74).

Antiteetilist identiteediloomet silmas pidades tähendab see samaväärsusloogika ülemvõimu, mida määrav hegemoonia sätestab selle, mis mingi kultuuri kui diskursuse raames üldse tähenduslikuks osutub. Areng ja suhtlus välisega toimub sellisel juhul ainult läbi sellise sisu, mis juba teadaolevat kas kinnitab või aitab seda uute asjadega seostada. Selle seosteraamistiku ehitust aitab omakorda eritleda koodteksti mõiste. Koodtekst kujutab endast nimelt invariantsest organiseeritud seoste süsteemi, mis lubab kultuuris käibivaid tähendusi läbi ühe mõttemalli liigendada (Lotman 2016c: 271). Oma immanentsest vaatevinklist ilmneb see „süntagmaatilisel ehitatud tervik“ nii sisult kui väljenduselt

ühtsena, kuid välise vaataja seisukohast võib see endas hõlmata ka esmapilgul vastuolulisi elemente (Lotman 2016c: 271–272). Sealjuures pole koodteksti näol tegemist mitte mingite reeglite abstraktse kogumiga (mis oleks iseloomulik ternaarsele kultuuritüübile), vaid nimelt tekstiga, mis on hõivanud tähistussüsteemi hierarhia haripunkti (teatav paralleel on siin tõmmatav tühja tähistaja terminiga) (Lotman 2016c: 271). Antiteetiline identiteediloomeline valitsedes vormub niisiis ühtlasi antiteesi loogikast lähtuv koodtekst, mis korrastab kultuuris ringlevate teadete primaarset semantikat ümber (Lepik 2007: 80). Sisemist korda konsolideerides muutub jagatud sisu ühilduvusest olulisemaks selle antisümmeetriline väljendus diametraalselt vastanduvana esitatud vaenlase kujus.

Sedasi võib ühtlasi suureneda end antiteesi najal ühildava terviku sisemine antinoomia. Isomorfismi põhimõtet absolutiseeriva koodteksti kaudu võivad selle variantidena esineda vastavalt vajadusele ka erinevad vasturääkivused (Lotman ja Mints 2016: 305). Seega võivad seal koos eksisteerida ka uurija seisukohast üksteist välistavad või kontrastsed omadused (Lotman ja Mints 2016: 306).⁶ Näiteks võib binaarse kultuuri ajalugu uuriv teadlane üllatusega avastada, „et „endisaja“ loosungi all viiakse vahel ellu julgeid uuendusi, „uuendused“ aga osutuvad tihtipeale vanade traditsioonide puhtanisti verbaalseks ümbernimetamiseks“ (Lotman 2007a: 31). Samamoodi leidsid Mari-Liis Madisson ja Andreas Ventsel (2014: 85–86) ACTA (ingl *Anti-Counterfeiting Trade Agreement*) ratifitseerimisega seonduvat eesti rahvusradikaalide veebisuhtlust analüüsid, et selles diskursuses avaldusid paralleelselt nii sõnavabadust absolutiseeriv kui ka teisitimõtlejaid represseeriv enesemudel, mida võimaldas ühildada jagatud tühi tähistaja „EI ACTAle“. Kusjuures selle näite puhul on eriti kõnekas see, kuidas vaenlase eitus avaldus ühtsuse keskse teljena ka nimeliselt.

⁶ Täpsemalt kirjeldab Tartu–Moskva koolkond sedasorti mõtlemist mütoloogilisena, mis antiteetiliselt identiteediloomes samuti iseloomustab, kuid eeldaks pikemat eriteltu kui sinne töö võimaldab (vt nt Lotman 1999d; Lotman ja Uspenski 1999; Lepik 2001).

2.3. Antiteetilist identiteediloomet õigustavad strateegiad

Vaatamata kõikidele püüetele kogu diskursiivset välja ühe binaarse vastuseisu alla koolutada, ähvardavad seda alati hägustada konkureerivad hegemoonilised projektid. Neid võimaldavad tõrjuda erinevad nahahoidmisstrateegiad, millest kahte käsitlen ma siin pikemalt.⁷ Esimene, semiootilise relvitustamine, lubab süüd neljal erineval moel tõrjuda (ning edasi suunata), ning teine, ohvri kuvand, volitab enesekaitse egiidi alt ka vasturünnakuid.

2.3.1. Vaenlase semiootiline relvitustamine

Semiootilise relvitustamisena käsitlen ma siin sellist nahahoidmisstrateegiat, kus ühe teksti tähendust teisendatakse nii, et selle kaudu ei saa antiteesi autorit süüdistada. Selle laiem eesmärk on mingi mõiste hõivamine, et panna esiteks paika selle kandja ja korrastada teiseks ümber selle primaarne semantika, selmet lasta sellel ennast ümber korrastada.⁸ Avalduda võib semiootiline relvitustamine sealjuures neljal moel (ja mitte ainult antiteetilise identiteediloomes raames, kuigi viimased kaks alaliiki seda eeldavad).

Esiteks Lotmani (1999c: 69) enda kirjeldatud tähenduses: mingi süüdistus võetakse omaks peegelprojektiivselt ja tehakse teatavaks auasjaks. Nõnda võib näiteks muidu mustavast „natsionalisti“ tiitlist saada mingi grupi raames kompliment. Teiseks läbi diskursiivse mimikri, mille puhul antakse mingile (üldiselt positiivsena tajutud) sildile koodteksti pinnal harilikust sisust kui mitte vastupidine, siis vähemalt sellest lahknev tähendus. Näiteks on tähelepanuväärne (nagu ka Ott (2019) seda välja toob), kuidas praegusel poliitikamaastikul õigustatakse teinekord just konservatiivsuse egiidi alt kõige

⁷ Nahahoidmisstrateegiate kui selliste kohta vaata lähemalt nt Hansson (2018).

⁸ Midagi sarnast peab Margus Ott (2019) silmas ka „semiootilise ümberpööramise“ strateegia all, kus teistele poogitakse külge neile endale omased nimed ja süüdistused, samas kui ennast kirjeldades lähtutakse pigem teisi iseloomustavatest omadustest.

radikaalsemaid muutuseid. Konservatiivi silt pole sellisel juhul mõeldud mitte niivõrd mingit üldtunnustatud maailmavaatelist hoiakut peegeldama, kui oma legitiimse kõlaga mis tahes lükkeid õigustama.

Kolmandaks võib semiootiline relvitustamine aset leida läbi ennetava pahede projitseerimise, mida alapeatükk 2.2.1. juba puudutas. Kuna „teine“ ei näi end antiteetiliselt defineerivale binaarsele kultuurile mitte potentsiaalse dialoogipartneri, vaid puhta antikogukonnana, mille kulul oma maailmapilti monopoliseerida, tuleb kõik seda sisemist korda ähmastavad elemendid manada just välise „teise“ arvele. Pahupidi pööratakse seeläbi lisaks enda evitavatele väärtustele ka tajutavad mõrad, mis võivad loodavale ideaalsele ühtsusele halba varju heita. Hilisemad sisemisi pahesid puudutavad etteheited saab seejärel silmakirjalikena kõrvale heita, kuna samad omadused on juba vaenlastele omistatud. Neljas semiootilise relvitustamise alaliik kätkeb endas välistele kategooriatele automaatselt rakenduvat hukkamõistu, mis lubab tähtsusetuks kuulutada ka kõiksuguse sellelt suunalt saabuva kriitika. Antiteetilist tähendusloomet dikteeriv koodtekst keerdub nimelt ümber aksioloogilise õiget valest lahutava telje, kus mingi väljenduse tõeväärtus ei tulene mitte selle seotusest tähistatava sisuga, vaid vastava tähistussüsteemi hierarhiast. Hinnang piirjuhul puhta kurjusena kehastuvale välisele on juba ette antud. Sealtpoolt laekuv sisu ei saa kultuuri kuuluda ega selle kohta käia. Sellest ka antiteetilise identiteedilooma kalduvus kõikvõimalikud vastaseisud manihheistlikule pinnale viia, et need eos kurjaks (ning seeläbi valeks) kuulutada.

2.3.2. Moraalse ohvri kuvandi kaudu agressiooni õigustamine

Sellest samast konflikti moraliseerivast mõtteliinist, kust sirgus neljandana mainitud semiootilise relvitustamise alaliik, hakkab idanema ka teine antiteetilisele identiteediloomele iseloomulik nahahoidmisstrateegia: ohvrinarratiiv. Lisaks sellele, et ümbritseva sfääri kirjeldamine pahatahtliku ja ohtlikuna õigustab alternatiivsete vaatenurkade tasalülitamist, võimaldab see end ühtlasi ohvrina positsioneerida ning kaitsetusele apelleerides süüd tõrjuda (vt nt Lotman 2001: 100; Lotman 2007b: 64; Wodak

2015: 64; Madisson ja Ventsel 2015: 14; Ventsel jt 2018: 117–119). Samamoodi saab moraalse ohvri asendist koondada enesekaitse eeskoste alla mis tahes võtteid oma ühtsuse eest seismiseks, sest vahepeal on postuleeritud seda ohustav radikaalne välispoolus. Tihti väljenduvad need vägivaldsel moel. Kui ternaarses kultuuritüübis kipub tuumaga sobimatu sisu lihtsalt ununema (kuna seda ei säilitata), siis binaarne struktuur on orienteeritud ühildamatu hävitamisele (Kultuurisemiootika teesid: 71). Levimispüüd võib viimases puududa, kuid igal juhul toimub mingi välise ala hõivamine läbi „vale“ põrmustamise (Lotman ja Uspenski 2013a: 226).

Sealjuures sobivad seda sõjakäiku pühitsema ka varem vaenlastele omistatud abinõud, nagu ka näiteks eespool puudutatud ACTA eitamise korral. Esmalt leidis paremäärmuslik sõnavabadus enda antisümmeetrilise vaste poliitilise eliidi (sh juutide) kehtestatud tsensuuris, mida ACTA sobis suurepäraselt kehastama. Tühja tähistajana sai selle eitusest kogu diskursust koondav nimi, samas kui näiteks lepingu juriidiline sisu tühistus täielikult. Kehtestatud vastasseisu tingimustes, kus ohtu sattusid ka isikuvabadus ja teised põhiväärtused, osutus seejärel vajalikuks n-ö vaenlase mängumaale tungida ehk sundida ise vaikima väidetava vandenõu autorid (Madisson ja Ventsel 2014). Semiootilise relvitustamise kujundit edasi arendades võiks öelda, et kõigepealt loitsiti oma süüdimatuse tõestuseks vaenlase kätte isiklikust kabuurist tuletatud relv, et see siis enesekaitse eesmärgil taas enda kätte rabada ja ümber pööratud torust tuld anda. Nõnda võib konflikt aga kergesti eskaleeruda ning kujuneda ajaga süvenevaks isetäituvaks ennustuseks: (tihti ise hõõgvele puhutud) tulekahju vastu võideldakse täiendava tulega.

2.4. Antiteetilise identiteediloome piirid

Antiteesile vastandudes vormuv poliitiline ühtsus võib küll suhteliselt püsivaks osutuda, kuid omad kitsaskohad sellega kaasnevad. Vaenlase kujust sõltudes võib selle laiali valgumine seada küsimuse alla ka sisemise korra enda ehituse. Selle pragunedes tunduvad aina ahvatlevamad vandenõuteooriad, mis lubavad kurjuse kehastuse küll ära fikseerida,

kuid kipuvad pikemas plaanis kahtlust süvendama. Nõnda võtab maad julgeolekudilemma, mis võib antiteetilise identiteediloomes avalduda koguni kahes plaanis. Esiteks ebakindluses vaenuliku antipoodi osas, kes paistab seda kurjakuulutamam, mida ühtsem näib antiteetiline identiteet. Teiseks läbi võimaliku vastastikuse antagonismi, kui antiteesina kirjeldatu vastab sellele samaga ja enne fabritseeritud oht muutub reaalseks. Igal juhul johtub, et antiteesist elatuv kord elab laenatud aja arvelt.

2.4.1. Vaenlase hävitamise edasilükkumisest võrsuv hirmuõhkkond

Abstraktsemal tasandil on konflikti pidev eskaleerumine antiteetilisse identiteediloomesse sisse kirjutatud. Kuivõrd sisemine korrastatus on võrdelises sõltuvuses antiteesi ulatusega, kasvab esimese najal alati ka teine: kultuur „mitte ainult ei võitle välimise „kaosega“, vaid ka vajab seda, mitte ainult ei hävita kaost, vaid ka loob seda pidevalt“ (Kultuurisemiootika teesid: 62). Binaarses opositsioonis püsides kutsub igasugune liigutus seega esile ka selle vastandi aktualiseerumist (Lepik 2007: 65). Mida ühtsemana ennast tajutakse, seda kõrgemale näivad küündivat ka kurjuse jõud ja seda äärmuslikumaid meetmed õigustab nende vastane võitlus. Lõpliku lahenduseni ei saa see konflikt aga kunagi jõuda. Selle lahtumine tähendaks ka identiteedi kadu, sest viimast ohustav välisus moodustab ühtaegu aluse, millel identiteedid püsivad (Laclau 2015a: 109). Seega sõda võib käia mõne konkreetse vaenlase kehastuse vastu, kes parasjagu antiteesina mõistetud on, kuid põhimõtteliselt ei saa see heitlus kunagi lõppeda, kuna sellele pingele ehitub kogu binaarse maailmapildi dünaamika (Lotman 2007a: 40). Säärasel „silmakirjalikul vaenlasele“ puuduvad kindlad tundemärgid ning tema nägu muutub pidevalt (Lotman 1999e: 365). Kord kätteõpituna otsib see diametraalse vastasseisu printsiip endale üha uusi võimalusi avaldumiseks (Uspenski 2013c: 380) ja vastavalt poliitilisele olukorrale võib seda rolli etendada kes tahes (Ventsel 2006: 1441). Vaenlase (lõplik) hävitamine realiseerub selles mõttes pideva edasilükkumisena, nagu ka binaarse kultuuri ideaalne enesemudel.

Vaenlase kuju paindlik loomus tagab ühest küljest hegemoonilise jõu suhtelise püsivuse, kuid võib teisalt kehtestatavat korda ka murendada, kui suutmatusest vaenlast

kindlaks määrata võtab maad hirmuõhkkond. Semiootika seisukohast võibki hirmu määratleda kui üht eripärast semioosivormi, mille raames adresseeritakse samu semantilisi komplekse aina uutele asjadele ümber (M. Lotman 2007: 151). Selle tuumas tuksuv võimas samastamismehhanism lubab ühele algele taandada ka kõige eripalgelisemad nähtused, „kus kontakteeruvad olendid või objektid mitte üksnes ei puutu kokku, vaid sisenevad üksteisesse“ (M. Lotman 2009b: 1238). Piirjuhul ühiskondliku korra enda ehitust teisendades võib hirmust saada ka kogukonda liitev tegur, kui näiteks vaenlaste välja peilimisest saab kollektiivne tegevus, kuivõrd kurjuse käsilased paistavad peituvat kõikjal (M. Lotman 2009b: 1228). Hegemoonia haare sellest küll tugevneb, sest esile manatud vaenlase kuju määrab kollektiivi üha enam, ent teisest küljest võib seeläbi kannatada vaenlase najal püsiva korra koherentsus, kuna esimese laiali valgumisest muutub hajusamaks ka teine.

Hirmuõhkkonnas vahavast sotsiaalsest stressist sündiv ebakindlus annab omakorda alust erinevatele vandenõuteooriatele, mis katsuvad seda kimbatust ära seletada (Ventsel 2016). Harilikult osutavad sedasorti selgitused mingi kuritahtliku inimrühma salasepitsustele ja üritavad vaenulikule leerile kindlat kuju anda (Madisson 2012: 1027). Kõikvõimalike sündmuste tagant tuntakse ära kurjuse jõud, mille koostisosi on küll raske kirjeldada, kuid mida tajutakse siiski ühtsena (Madisson 2012: 1043). Samas kipub säärane ülim determinism kõikvõimalikke kahtlusi pigem süvendama, sest peale kurjuse kohalolu ei saa peagi enam milleski kindel olla (Madisson 2012: 1061). Siinkohal on oluline rõhutada, et strateegilise narratiivi raamistikust vaadatuna ei kujuta antiteetiline identiteediloome endast ise vandenõuteooriat. Küll aga võivad vandenõuteooriad avalduda selle raames, samamoodi nagu vandenõuteooriates domineerib tihti just antiteetiline tähendusloome. Vahest kõige eredamalt avaldub see antisemitismis, mida toidab vandenõu juutide väidetavast maailmavalitsusest.⁹ Antisemitismi ja sellele tuginevaid ideoloogiaid (eeskätt natsionaalsotsialismi) iseloomustab just kogu maailma pattude projitseerimine ühele kindlale inimgrupile, kelle hävitamisele orienteerumine võimaldab enda ülemuslikkust

⁹ Selle laiemast poliitilisest potentsiaalst räägib hirmudiskursuse kontekstis lähemalt veel näiteks Ruth Wodak (2015: 97–124).

jõustada ja oma kogukonda ühtselt „puhtana“ tajuda. Juudi kuju lõplik kadumine kujutaks endast seega katastroofi (vt nt Sartre 1976: 4–38; Zukier 1996; Burke 2011).

2.4.2. Julgeolekudilemma ja selle maandamine

Kuigi antiteetiline identiteediloomeline lülitub tihti sisse reaktsioonina segastele aegadele, kus kätte paistab vaid korra puudumine, kipub selle raames kehtestatav kord omaenda raskuse all pahatihti erodeerima. Seda parimale tahtmisele vaatamata süvenevat ebakindlust aitab mõtestada rahvusvaheliste suhete distsipliinist tuntud julgeolekudilemma termin. Julgeolekudilemmat võib mõista läbi kahe astme: esiteks tõlgendusdilemma, kus hinnang tuleb anda teise osapoole mitmeti mõistetavatele kavatsustele, ja teiseks vastusedilemma, kus langetada tuleb otsus vastava reaktsiooni osas (Booth ja Wheeler 2008: 4–5). Juhul kui kummagi osapoole end kindlustavad otsused süvendavad (tahtmatult) usaldamatust, võib see päädida julgeolekuparadoksiga (Booth ja Wheeler 2008: 5). Sedasi sünnivad „vastastikuse ebakindluse spiraalid kus ühe riigi julgeoleku kasvatamine kahandab teise riigi suhtelise julgeoleku taju“ ja nii edasi (Mälksoo ja Toomla 2018: 257). Tuntuimaks näiteks on siin külm sõda ja sellega kaasnenud võidurelvastumine.

Mihhail Lotmani (2009a) visandatud hirmutüpoloogiast tõukudes eristan ma antiteetilise identiteediloomeline kontekstis kahte sorti julgeolekuparadoksi. Esimese puhul väljendub „hirm kui reaktsioon varjatud või näilisele ohule“, mille „allikas asub subjekti sisemuses“, ning teist iseloomustab „hirm kui reaktsioon selgele ja reaalsele ohule“, kus „ohu allikas asub väljaspool“ (M. Lotman 2009a: 210–211). Mõlema raames süvendab ohule vastamine sealjuures tajutud ohtu. Esimene ehk omamoodi sisemine julgeolekuparadoks ilmneb sõltuvuses, mis valitseb antiteesi ja selle autori vahel. Esimene on tuletatud teisest ja mida ühtsemana kangastub sisemine kord, seda selgemad piirid võtab ka väline vaenlane. Teine tähistab seevastu välist julgeolekuparadoksi (nagu seda rahvusvahelise poliitika raames tavaliselt mõistetakse), kus mingi antikultuurina kirjeldatud toimija n-õ vastab sellele kõnetusele ja asub sellisena ka ise käituma. Antiteetiline identiteediloomeline kujuneb seeläbi

vastastikuseks, avaldades eeskätt sõjaseisukorras. Näiteks võib siin mõelda taas külma sõja käigus kehtestunud bipolaarsele maailmakorrale.

Julgeolekudilemma lahendamise osas võib omakorda eristada kolme loogikat: fatalistlikku (*fatalist logic*), leevendavat (*mitigator logic*) ja ületavat (*transcender logic*). Esimene eeldab, et julgeolekudilemmast polegi pääsu, teine võtab omaks, et ebakindlust kui sellist ei anna välja juurida, kuid seda saab maandada, ning kolmas väidab, et saavutatav on ka lõplik tasakaal (Booth ja Wheeler 2008: 10). Siinse töö aluseks võetud semiootilise hegemooniateooria vaatevinklist näib asjakohaseim keskmine, leevendav loogika. Ebakindluse aluseks olev antagonism läbib igasugust poliitilist identiteeti, kuid selle väljendamiseks on erinevaid viise. Sisemise julgeolekudilemma mahendamine eeldab antiteetilise identiteediloome taandumist ja ternaarsete tahkude tungimist muidu end binaarsena kirjeldavasse kultuuri. Näiteks võib see aset leida siis, kui diskursus ei suuda mingit vastuolu enam ära seletada, seda sisemise koodteksti kaudu „kodustada“. See avab uutele jõududele teatava võimaluse akna probleemi esiteks diagnoosida ja teiseks sellele lahendus leida (Laclau 2015a: 109–111). Olulist rolli mängivad siin ka sellised ekstrasemiootilised nähtused nagu näiteks majandus. Mida paremini sellel läheb, seda tõenäolisemalt sallitakse ühe poliitilise ühtsuse raames ka erinevaid vaatepunkte. Teisalt on mõistagi võimalik ka vastupidine: kasvav jõukus lubab hegemoonil seda kõvemini oma troonist kinni hoida, nagu näiteks Hiina Rahvavabariigi puhul.

Välise julgeolekudilemma maandamise korral on esmatähtis polarisatsiooni süvendavatest provokatsioonidest hoiduda ja antiteetilisele kõnetusele vastamata jätta. Selle eelduseks on end antiteesi kaudu defineeriva kultuuri võimalikult tõetruu tõlkimine oma keelde (vrd Lotman 1999c: 68) ehk antiteetilise identiteediloome teatav dekonstruktsioon. Deklareeritud identiteedi tagant „tegeliku“ olukorra tuletamise osas võib aga abiks olla peegelprojektiivse loogika spetsiifikat tagurpidi avav lugemismudel (vt ka Madisson ja Ventsel 2020 ptk 3). Võttes eelduseks antiteesi pooluste vahel valitseva peegelsümmeetria (Lepik 2007: 74), „soodustab tagurpidilugemine selle varjatud konstruktsiooni ilmsikstulekut“ (Lotman 1999a: 29). Eespool kirjeldatud välise ruumi miinusmärgilist modelleerimist iseloomustavad küllaltki ranged algoritmilised reeglid, mille tagajärjel muutub antiteetiline süsteem bilateraalselt sümmeetriliseks ning semantiliseks antisümmeetriliseks (Lepik 2007: 69). „See viib selleni, et kui muuta operatsiooni suunda,

saame lähteteksti“ (Lotman 2002: 2645). Muidugi mitte puhtal kujul, kuna antiteetiline identiteediloome pole kunagi täielik, nagu seda ei saa olla ka ükski tõlge. Ent oletusi saab selle põhjal teha. Seda enam, et tihti ongi käepärast ainult identiteedinarratiivi väljapoole suunatud elik teisi kirjeldav osa (sest tegelikku strateegiat ei saa narratiivi autor avalikkusele avada). Sarnaselt jõuavad Juri Lotman ja Boriss Uspenski (2013b: 253) õigeusu leviku ajalugu uurides tähelepanekuni, et kuna Venemaal rajanes uus kristlik kultuur suuresti vastandusele eelneva paganlusega, säilisid paljud vanad tavad peegelprojektiivselt ja „selle tulemusena on õigeusklik eluolu saanud olla ida-slaavi paganliku kultuse rekonstrueerimise hindamatuks allikaks“.

Säärase teisipidise lugemismudeli toel võib niisiis oletada, et antiteesile omistatud topoloogiline ülesehitus (sh tähistussüsteemi hierarhia) on ühtaegu omane ka selle autorile, samas kui esimeses ringleb teisele vastupidine sisu. Seda nii positiivsete kui negatiivsetena tajutud sugemete osas: „meie“ väärtusele vastavad „nende“ pahupidised väärtused, samal ajal kui „neile“ on omased need probleemid, mis „meil“ väidetakse puuduvat. Teiste sõnadega on antiteesi autorile teinekord iseloomulik just see, mida välisele vaenlasele omistatakse (vrd semiootilise relvitustamise kolmas alaliik). Seeläbi saab osutada ka antiteetilise identiteediloome sattumuslikkusele, kuivõrd tegemist on vaid ühe võimaliku tegelikkust peegeldava narratiiviga. Antiteetilisuse taastootmise ja välise julgeolekudilemma vältimiseks on seega tähtis selle ainuvõimu õõnestada ja lävida binaarse kultuuriga võimaluse piires mitte „puhta kurjuse“ positsioonist, vaid võimaliku dialoogipartnerina, adresseerides selle tegelikku, mitte deklareeritud eripära (selles ulatuses, kui neid üksteisest üldse lahutada saab).

Peatükki kokku võttes saab niisiis tõdeda, et antiteetilise identiteediloome mudel sobib kirjeldama üht spetsiifilist strateegilist identiteedinarratiivi, mille peamiseks eesmärgiks on mingi hegemoonilise korra kehtestamine ja sellest sündiva poliitilise identiteedi

ühtlustamine. Nagu selgus, õigustab seda eeskätt omaenese diametraalse vastandina tajutud väline vaenlane, kellele omistatakse muuhulgas need puudujäägid, mida ei suudeta enda sees tasalülitada. Projektsioonile järgneb aga peegelprojektsioon, kus end defineeritakse antiteesi eitusena, jõudes järjega taas enne välistatud omaduseni, mis avalduvad nüüd „õigetpidi“. Soovist vältida kehtestatud korda kõigutavat uut informatsiooni, väljendub kommunikatsioon välisega eeskätt suhtluses iseendaga, kuivõrd dialoogi teiseks osapooleks võetud antitees on tuletatud iseendast. Info kvantitatiivse kasvu tagab sealjuures aksioloogilist hierarhiat kinnitav koodtekst, mis lubab täiendava kodeerituse valguses tõlgendada juba teadaolevaid sõnumeid uutena. Väljast saabuvate süüdistuste pareerimiseks võivad antiteetilises identiteediloomes avalduda kaks omapärast nahahoidmisstrateegiat: esiteks semiootiline relvitustamine, kus süüdistuse semantiline sisu tehakse kahjutuks (ning suunatakse vajadusel süüdistajale ümber) ja teiseks moraalse ohvri etendamine, mille puhul apelleeritakse enda väidetavale kaitsetusele kurjuse jõudude ees.

Sealjuures johtuvad strateegilisest antiteetilisest identiteedinarratiivist ka mitmed (strateegilisi) süsteemi- ja poliitikanarratiive puudutavad järeloomid. Poliitiline areen kangastub seeläbi näiteks manihheistliku võitlusväljana, kus headust esindavad jõud võtavad mõõtu kurjuse käsilastega. Valitseb binaarne kord, mis vahevariantidele ja hallile alale ruumi ei jäta. Moraalselt saab seeläbi õigustada igasuguseid poliitilisi käike, kuna ühe võit on teise kaotus ja nullsumma mängus pühitseb eesmärk alati abinõu. Need tingimused õigustavad nii varem vaenlastele omistatud lükkeid kui ka agressiooni. Ent kuna vaenlase hävitamine oleks võit vaid Pyrrhose mõttes, tuleb antiteesi vastavalt poliitilisele olukorrale pidevalt taastoota. See mõjutab omakorda taas poliitilist süsteemi, mida asub määrama (väline) julgeolekuparadoks ja vastastikuse ebakindluse spiraalid. Seega võib ühtlasi väita, et antiteetilist identiteediloomet saab käsitleda ka omaette strateegilise narratiivina, kuna selle mõju ulatub identiteedist märksa kaugemale. Kuid nii ulatuslikuna rullub see lahti vaid uurija peas. Tegelikult avaldub antiteetiline identiteediloomet alati esiteks teiste identifitseerimismehhanismide kontekstis ja teiseks teiste strateegiliste narratiivide raames. Seda kirjeldabki töö järgmine peatükk, kus ma võtan vaatluse alla antiteetilise identiteediloomet väljendumise Venemaa Föderatsiooni strateegilistes narratiivides.

3. Antiteetiline identiteediloome Venemaa Föderatsiooni strateegilistes narratiivides

Töö viimane peatükk pöörab pilgu maisematele radadele ja võtab luubi alla antiteetilise identiteediloome avaldumise strateegilistes narratiivides, mille abil Venemaa end 21. sajandil mõtestab ning erinevaid poliitilisi lükkeid õigustab. Tegemist on sealjuures metaanalüüsiga, kuivõrd ma toetun oma eritelus mitte niivõrd originaalsele materjalile, vaid proovin ära seostada teiste uurijate tehtud analüüse. Osalt on see tingitud keelebarjäärist, osalt ka soovist võtta võimalikult lai haare. Kõigepealt annan ma lühiülevaate teest, mis on Venemaa tänasesse päeva toonud, et käsitleda seejärel antiteetilist mõõdet kahes Venemaa keskses (ja omavahel tihedalt seotud) identiteedinarratiivis. Peatüki teises pooles kirjeldan ma ka kahte konkreetset strateegiat, mida need õigustanud on ja lõpetan paari võimaliku lahendusega.

3.1. Venemaa 21. sajandil

Binaarset ja ternaarset kultuuritüüpi eritledes on kõnekas, et Lotmani (2001: 193) sõnul on esimene omane just Venemaale, kusjuures teise näiteks toob ta „Lääne tüüpi tsivilisatsioonid“ (Lotman 2001:196). Sarnaselt leiab Peet Lepik (2007: 73), et peegelprojektsioon on moodustanud koguni „vene kultuuri formatiivse telje“. Lähemalt lahkavad seda järjepidevust ajaloolistele näidetele toetudes mitmed Tartu–Moskva koolkonna tööd (Uspenski 2013b; 2013c; Lotman ja Uspenski 2013b), samas kui Nõukogude Liidule, kus antiteetiline poliitiline identiteet ehk kõige eredamalt avaldus, on pühendatud mitmed hilisemad uurimused (Lepik 2000; Ventsel 2006; 2008). Siin võtan ma

vaatluse alla aga Venemaa Föderatsiooni strateegilised narratiivid ehk Nõukogude Liidu lagunemisest alanud ja tänaseni kestva ajaperioodi.

Aastal 1991, mil Boriss Jeltsinist sai Venemaa Föderatsiooni esimene president, valitses riigis täielik kaos. Pärast külma sõja lõppu püsis siiski lootus, et Venemaa taltub ning seab sammud liberaliseerumise suunas. Ometigi selgus õige pea, et Lääne kehtestatud reegleid ei õnnestu Venemaa vaadetega ühtima saada ning 90ndate teises pooles, mil läbi olid kukkunud ka esimesed majandusreformid, hakkas vastaseis Ameerika Ühendriikidega taas teravnema (Bugayova 2019: 12). Nende olude taustal tuli 1999. aastal võimule Vladimir Putin, keda nähti esialgu kui kangelas, kes taastab oma karmi (ja pragmaatilise) käega nii siseriikliku korra kui ka Venemaa positsiooni maailmaareenil (Anderson jt 2016: 6). Putini esimest ametiaega iseloomustas sealjuures võrdlemisi Euroopa-sõbralik retoorika, samas kui tema legitiimsuse tagas kasvavate naftahindade najal kiiresti kosuv majandus. Murenema hakkas see omamoodi ühiskondlik lepe Putini teise ametiaja teises pooles, kui stagneeruva majanduse tõttu hakkas langema ka venelaste elukvaliteet ning Venemaa võimaladvik võttis enda konsolideerimiseks tarvitusele üha autoritaarsemad meetmed (Götz ja Merlen 2019: 139).

2012. aastal valiti Putin pärast peaministri tooli täitmist presidendiks tagasi, kuid seda saatsid juba rahutused ning avalikud süüdistused valimistulemuste võltsimises. Siit tõmbas Kreml selge paralleeli korruptiivse võimu vahetumist taotlenud „värviliste revolutsioonidega“, mis leidsid 2003. ja 2004. aastal aset vastavalt Gruusias ja Ukrainas, ning mille taga nähti Ameerika Ühendriikide kurja kätt (Anderson jt 2016: 4). Sealt alates on Putini kehtestatav kord aina karmimaks muutunud ning Läänele vastandumine samavõrra süvenenud. Põhiseadusmuudatused, mis lubaksid Putinil presidendina jätkata, ootavad praegu alles vastu võtmist, kuid kindel on see, et Venemaad jääb ta aina autoritaarsemal kursil tüürima veel pikemaks ajaks. Tahtmata ajaloolisesse determinismi takerduda, tuleb siiski tunnistada, et kui vahetult pärast Nõukogude Liidu langemist avaldas Lotman (2001: 198) lootust Venemaad läbiva binaarsuse leevenemise osas, siis tänaseks tuleb see luhtunuks kuulutada.

Sealjuures on Putini juhitud Venemaa sisemise ühtsuse kindlustamisel mänginud kesksel rollil just erinevad välised vaenlased (Mendras 2015: 91). Sõjalise ohu alal hoidmine

lubab Venemaal esiteks ühiskonda mobiliseerida ja juhtida teiseks kõrvale tähelepanu erinevatelt siseriiklikelt probleemidelt, mis puudutavad näiteks majandust ja õigussüsteemi (Välisluureamet 2020: 11). Seega võib Putini välispoliitikast mõelda ka kui siseriikliku poliitika jätkamisest teiste vahenditega, kus autoritaarset korda õigustavad muuseas erinevad sõjalised avantüürid, nagu näiteks konfliktid Gruusias, Ukrainas, Liibüas ja Süürias (Mendras 2015: 87–88). Järgnevalt käsitlengi ma lähemalt kahte narratiivi, mis seda välistele vaenlastele orienteeritust väljendavad.

3.2. „Ümberpiiratud kindluse“ narratiiv

Tihti kirjeldab Venemaa end kujundlikult kui ümberpiiratud kindlust, mis peab oma väärtuseid kaitsma igast küljest (kuid eeskätt Läänest) saabuva ohu eest. Selle peamine eesmärk on legitimeerida välis(t)est vaenlas(t)est tuleneva hädaohu najal võimuladvikut ning õigustada seeläbi ühtlasi karme meetmeid korra kaitsmisel ja riigis valitsevat kitsikust (Lipman 2015; Mendras 2015: 82; Monaghan 2016: 3; Götz ja Merlen 2019: 140).

3.2.1. Venemaa kui moraalne ohver

Antiteetilise identiteediloome vaatevinklist torkab siin kõige selgemini silma ohvrinarratiiv. Sellele rõhudes äratatakse tihti ellu külma sõja järgne kaotusvalu, kui murenes nii Venemaa senine identiteet kui ka staatus maailmapoliitikas (Lukyanov 2016: 112). Samas viitab „ümberpiiratud kindluse“ narratiiv ühtlasi Lääne hegemoonia jätkuvale ähvardusele, mis ohustab näiteks demokratiseerumise propageerimise kaudu Venemaa suveräänsust (Götz ja Merlen 2019: 138) ning on oma sanktsioonidega ühtlasi süüdi Venemaa majanduslanguses. Sageli kostavad ka vihjed sellele, kuidas Ameerika Ühendriigid sekkuvad Venemaa sisepoliitikasse ning õõnestavad seda seestpoolt (Bugayova 2019: 21). Sellistes sõnumites

avalduvad selgelt vandenõuteoreetilised jooned, mis Venemaa riigimeedias samuti ringlevad (Yablokov 2015). Rõhutades näiteks seda, kuidas igasuguste demokratiseerumise lainete taga on tegelikult USA luureagentuurid, saab Venemaa mustata ka demokraatiat ennast ja vähendada selle usaldusväarsust koduse publiku seas (Pomerantsev 2015: 42). Tihti võivad Läänt vaenavates lugudes levida isegi üksteisele vasturääkivad detailid (näiteks paljastas „Panama paberite“ leke küll Lääne liidrite, aga mitte Putini tegeliku varanduse) (Hinck jt 2018: 13–14), kuid nende koherentsuse tagab konspiratiivne koodtekst, mis lubab igasugust osutust Venemaa aadressil tõlgendada vastavalt vajadusele ka süüdistusena, kuna välised jõud on esitatud olemuslikult pahatahtlikutena (kui nad just parasjagu Kremli ei kiida).

Samuti ei puudu sellest narratiivist moraalne mõõde. Kindlusena seisab Venemaa manduvast Läänest kõrgemal positsioonil (Makarychev: 2014: 32; Lipman 2015: 121), kusjuures viimane on ühtaegu nii jõuline kui ka kohe kokku kukkumas (Missiroli jt 2016: 10). Seda moraalset eelisolukorda aitab muu kõrval kinnitada (antiteetilisele identiteediloomele omane) süü peegelprojektiivse tõrjumise taktika. Näiteks on Putin korduvalt tauninud NATO liikmete kaitsekulutuste kasvu, väites et „Venemaa ei kavatse kedagi rünnata“ ja et idast paistev oht on liitlaste endi vaimuvili (Bugayova 2019: 22). Samas vaimus on ta Ameerika Ühendriikidele ette heitnud siseriiklike kitsaskohtade kinni määtsimist „Vene ohu“ ettekäändel ja välispoliitiliste konfliktide otsimise arvelt oma altminekute õigustamist (Bugayova 2019: 22). Analoogselt ähvardavat NATO laienemine rikkuda Euroopa julgeolekut, samamoodi nagu see suurendavat ebastabiilsust igas regioonis, kuhu see sekkub (Monaghan 2016: 2). Loomulikult on tõsi, et NATO piirid on aastatega Venemaa omadele aina lähemale nihkunud ning et näiteks USA õigustab välistele vaenlastele apelleerides tihti kaheldavaid poliitilise käike (nagu näiteks Iraaki tungimist 2003. aastal). Iseäralik on aga see, et samu süüdistusi Venemaa enda kohta käivatena ei tunnista ning identifitseeritakse ennast pigem nende puudumise kaudu. Lisaks saab Venemaa seeläbi näiteks kõik tema agressiivsust puudutavad etteheited kergekäeliselt kõrvale heita, kuna varem on samad omadused juba vaenlastele omistatud.

3.2.2. Russofoobia

Konkreetsemalt kasutatakse Venemaa kui „ümberpiiratud kindluse“ osas kriitiliselt meeletatute vaigistamiseks sageli russofoobia diagnoosi (Darczewska ja Żochowski 2015). Russofoobia mõiste juured ulatuvad 19. sajandisse, kuid laiemalt on see hakanud levima pärast 2014. aastal alustatud sõda Ukrainaga. Lühidalt võimaldab süüdistus russofoobias tembeldada vaenulikuks igasuguse (nii sise- kui välispoliitilisest) vastasleerist tuleva etteheite, suunates võimueliidile adresseeritud kriitika sealjuures ümber Venemaale kui tervikule ehk ka selle elanikele ja kultuurile (Darczewska ja Żochowski 2015: 20–21). Samamoodi rõhutab see olemuslikku lahkeli Ida ja Lääne vahel, lubades russofoobsetena häbimärgistada kõik oponendid, kes on Ida (s.o Venemaa) unikaalsust väljendava projekti osas teisel arvamusel (Darczewska ja Żochowski 2015: 7). Seades sisse kujuteldava võrdlusmärgi Venemaa kultuuri (ja selle kodanike) ning selle valitseja (s.o Putini) vahel, saab Kremli praegune koosseis kirjeldada end esiteks asendamatuna (Hinck jt 2018: 13) ja legitimizeerida end teiseks Venemaa kultuuripärandi arvelt, kuivõrd selle tõrjumine on mingis poliitilises seisukohas kahtlemisest märksa keerulisem (Ventsel jt 2018: 119). Semiootilise relvitustamise mõttes toimivad siin seega ühtaegu nii diskursiivne mimikri („Riik, see olen mina“) kui ka väliste vaadete automaatne aksioloogiline hukkamõist.

3.3. „Vene maailma“ narratiiv

„Vene maailma“ (vn *Русский мир*) narratiiv on russofoobia ja „ümberpiiratud kindluse“ ideega lähedalt seotud ning on oma praeguse poliitilise laetuse saavutanud samuti pärast 2014. aasta kevadet. Täheendusi on sellel mitmeid, kuid kõige otsesemalt viitab „Vene maailm“ arusaamale Venemaa Föderatsiooni praegustest riigipiiridest kaugemale ulatuvale tsivilisatsioonist, mille kultuuriliseks ja poliitiliseks keskmeks Venemaa end peab. Olulist rolli mängib selles kontakt oma diasporaadega, aga ka Nõukogude Liidu pärandi taaselustamine. Seeläbi saab Venemaa muuseas õigustada sekkumist naaberriikide

siseasjadesse, kuivõrd need kuuluvat samuti suurema „Vene maailma“ hulka (Makarychev 2014: 30–31; Laruelle 2015; Brown 2017: 177–178).

3.3.1. Ida antihegemoonia: multipolaarse maailma poole

Nagu see eespool ohvrinarratiivi lahates juba välja koorus, on Nõukogude Liidu lagunemisest jäänud armid Venemaa 21. sajandi identiteedis endiselt nähtaval kohal. Seetõttu on ka „Vene maailma“ narratiivi kirjutatud sisse tugev vastuseis sellele, mida Venemaa käsitleb „Lääne maailmana“. Venemaa strateegilist kommunikatsiooni analüüsides on mitmed uurijad kirjeldanud selle keskse sihina multipolaarset maailmakorda, kus jõukeskmeid on mitu (vt nt Miskimmon ja O’Loughin 2017; Bugayova 2019: 8). Kuid siin tuleb silmas pidada, et tihti kasutab Kreml multilateralismile apelleerimist lihtsalt suitsukattena, mille abil Ameerika hegemooniat tõrjuda (Krastev 2007: 99). Venemaa arusaam multipolaarsest maailmakorrast kätkeb endas ühtlasi rangelt hierarhilist mõõdet, mille laiem eesmärk on Venemaa taastamine globaalse jõuna. Sealjuures on tähelepanuväärne, et Venemaal puudub selge ideoloogiline programm selle osas, mida need uued ülemad väärtused endas hõlmata võiksid (Trenin 2015: 38; Fedchenko 2016: 146). Täna on nende seas kanda kinnitanud näiteks konservatiivsed ja natsionalistlikud vaated, ühes õigeusu kiriku kasvava rolliga, kuid eeskätt on Putin ja tema lähikondlased siiski pragmaatikud, kes lähtuvad rahvuslikku ideoloogiat kujundades suuresti sellest, mida annaks Läänele vastandada (Götz ja Merlen 2019: 139–140). Seega võib väita, et „Vene maailma“ narratiiv on pigem anti- kui vastuhegemooniline projekt, kuna selle esimene eesmärk on kukutada Lääne ülemvõim rahvusvahelises poliitikas (Sakwa 2020: 18). Oma eripära ja identiteet on teisisõnu loodud antiteetiliselt.

3.3.2. Külma sõja võimudünaamika taastulek

Samamoodi seisab ka Välisluureameti (2020: 11) viimases raportis, et Venemaa ühiskonna süvenev militariseerimine viitab külma sõja uuele etendamisele. See ei tähenda loomulikult Nõukogude Liidu taasloomist, vaid viitab pigem Venemaa soovile laiendada kasvava ohutunde taustal oma regionaalset mõjusfääri (Mendras 2015: 82), mis „Vene maailma“ narratiivis samuti selgelt sisaldub. Selline puhver aitab ühtaegu upitada nii Venemaa globaalset staatust kui ka tajutud julgeolekut, kuivõrd Venemaa seisukohast aitab kontrollitav mõjusfäär kaitsta Venemaa suveräänsust (Mendras 2015: 84). Suhtes NATO-ga avaldub siin klassikaline julgeolekuparadoks: mida kaugemale Venemaa oma mõjusfääri laiendab, seda jõulisemalt NATO vastab, mis annab Venemaale omakorda ettekäände edasi laieneda jne (Götz ja Merlen 2019: 138). Teistmoodi paradoksaalne on aga see, kuidas Venemaa õigustab suveräänsuse egiidi all rünnakuid oma naaberriikide suveräänsusele, taunides Lääne sekkumist „Vene maailma“ asjadesse, samal ajal ise nendesse tungides (Götz ja Merlen 2019: 144). Osalt aitab seda seletada peegelprojektiivne (süü tõrjumise) loogika, ent veelgi selgemalt juurdub see lahkarvamuses suveräänsuse tähenduse osas.

Kui Lääne kujutelmas viitab suveräänsus pigem sõltumatusele ja sõnaõigusele, siis Venemaa vaatevinklist väljendab see ennekõike suutlikkust (Krastev 2007: 100). Sellest ka mõistepaar „suveräänne demokraatia“, mille Vladislav Surkov, Kremli juhtiv ideoloog, 2000ndate keskel Venemaa uueks ideoloogiliseks keskteljeks pakkus. Tänapäevaks võib sellest rääkida kui omamoodi tühjast tähistajast, mis lubab Venemaal end ühest küljest demokraatia sulgedega ehtida, ent õigustab teisalt ka rangelt vertikaalsetele võimuhetele ehitatud kesk võimu konsolideerimist (Liik 2018: 3). Kuna suveräänsus kui suutlikkus tähendab karmi kätt ja tugevama õigust, lubab see Venemaa võimuladvikul antiteetilise koodteksti kaudu õigustada demokraatliku tiitli alt nii agressiooni välisriikide aadressil kui ka võimu koondumist aina kitsama ringi ja karmima korra teenistusse. Seega on siin esiplaanil diskursiivne mimikri, mille kaudu mingi mõiste anastatakse, nagu ka russofoobia puhul. Selle taustal töötab aga üldisem antiteetiline tähendusloome, kus sisemised vastuolud lubab lihvida konkreetne vaenlase kuju, mis õigustab mis tahes meetmeid selle antiteesina ehituva

poliitilise ühtsuse stabiliseerimisel. Sealhulgas ka sõda oma naaberriikidega, mida ma asun Ukraina konflikti näitel aniteetilise identiteediloome ilminguna järgmisena analüüsima.

3.4. Krimmi annekteerimise õigustamine: „Ukraina kui fašistlik riik“

2014. aasta kevadel tungisid Venemaa väed Ukrainasse, eesmärgiga annekteerida Krimmi poolsaar. Ühest küljest saatis seda sõjaline siht: kindlustada strateegiline tugipunkt Musta mere ääres, kuid sama tähtis oli ka rünnaku kultuuriline külg: kohalike venelaste kaitsmine. Rahvusvahelise õigusega läks esimene teravalt vastuollu, mistap Venemaa pidas paremaks apelleerida just teisele (Lukyanov 2016: 120). Seda õigustas teiste seas omakorda Ukrainat fašistlikuks riigiks tembeldav strateegiline narratiiv, mille kohaselt kannatavad Ukrainas elavad venelased kohaliku keskvõimu repressioonide all (Van Herpen 2016: 20; Fedchenko 2016: 159; Synytsina 2018: 86). Ukraina fašistlikuna maalimine võimaldas 2014. aastal alanud konflikti ühendada Venemaa nägemusega Suurest Isamaasõjast, milles saavutatud võit natsismi üle on endiselt üks Venemaa suurimaid rahvusliku uhkuse allikaid (Kudors 2015: 157). Ukraina vastu suunatuna taaselustati seeläbi fašismi oht, mis pidavat seal edasi hõõguma, kui võrd väidetavalt levis Ukrainas nii antisemitism ja venelaste diskrimineerimine kui ka sõjamälestiste teotamine jms (Fedchenko 2016: 163–165). Selle najal loodi tugev emotsionaalne side Venemaa ajaloolise pärandiga, mille keskmes on kangelaslike „fašismi alistanud vanaisade“ austamine (Synytsina 2018: 90). Näiteks väljendas seda „Surematu polgu“ liikumine, mille esmane idee oli Suure Isamaasõjaga seonduvate isiklike lugude kogumine, kuid millest sai peagi laiemat Nõukogude Liidu pärandit toetav aktsioon, kusjuures leina asemel hakkas see väljendama uhkust (Synytsina 2018: 87–88). Sealt võrsus omakorda võimalus õigustada Ukrainasse tungimist sooviga vanaisade alustatu lõpule viia.

Ära tasub märkida, et erinevad paremäärmuslikud liikumised on Ukrainas viimasel ajal tõepoolest pead tõstnud, mistap Ukraina kui fašistliku riigi narratiivi sai erinevate tõsieluliste näidetega toetada. Kuid nende ulatust moonutati tundmatuseni, samamoodi nagu tähelepanuta jäeti ka Ukraina panus Natsi-Saksamaa alistamisel (Synytsina 2018: 90). Pigem

võrdsustati Ukraina natsionalism fašismiga seetõttu, et Ukraina avaldas soovi kaugeneda „Vene maailmast“, mida väljendasid näiteks aastatel 2013–2014 aset leidnud Euromaidani protestid. Lisaks sõjalistele ja kultuurilistele teguritele ajendas Venemaad seega tegutsema ka hirm oma mõjusfääri nõrgenemise ees (Kudors 2015: 159). Samuti pole ilmselt kokkusattumus, et Venemaa majandus oli hakanud aasta alguses taas langema, kuid saavutas oma madalpunkti lõpuks paralleelselt Putini läbi aegade kõrgeima toetusprotsendiga (85%) (Välisluureamet 2020: 26). Niisiis näib, et Krimmi annekteerimine teenis ühtlasi selgelt sisepoliitilisi eesmärke, lubades Venemaa võimuladvikul end majanduslanguse kiuste koduse publiku silmis tõestada, toetades samal ajal strateegilisi sõnumeid „Vene maailma“ vajalikkusest ja Lääne russofoobiast. Sõjakäiku Ukrainasse pühitses sealjuures antiteetiliselt tuletatud strateegiline narratiiv, kus väline vaenlane tuletati peegelprojektiivselt ehk oma väärtuseid pahupidi pöörates: Venemaa antifašismist sepihstatati Ukraina fašism. Omal moel sai sellest aga isetäituv ennustus, sest idee Venemaale loomuomasest (ja sõjalist kaitset eeldavast) mõjusfäärist ei ole kaugel nendest seletustest, mille abil Natsi-Saksamaa põhjendas näiteks Tšehhoslovakkiasse tungimist 1930. aastatel (Kudors 2015: 159–160).

3.5. Euroopa ühtsuse õõnestamine: „Kõdunev Euroopa Liit“

Teiseks Venemaa läänesuunal antud rünnakute sagedaseks sihtmärgiks on Euroopa Liit, olgugi et see sõda toimub pigem informatsiooni tasandil. Venemaa eelistab välisriikidega suhelda otse ja näeb Euroopa Liitu seega kui ajutist, kuid häirivat nähtust, mis peaks oma raskuse all peagi kokku varisema (Krastev 2007: 99). Kuniks see päev koidab, kasutab Venemaa aga igat võimalust, et suruda kiilud kõikidesse lõhedesse, mis Euroopa pinnal esile võivad kerkida (Missiroli jt 2016: 12). Nendes infooperatsioonides mängivad olulist rolli Venemaa keskvõimule kuuletuvad ingliskeelsed uudisteportaalid, nagu näiteks RT (endine *Russia Today*) ja Sputnik, mis külvavad Lääne auditooriumi seas Venemaad soosivat desinformatsiooni, eesmärgiga Euroopa konsensust murendada (Ramsay ja Robertshaw 2019). Eriti agarad on nad kinni haarama erinevatest separatistlikest liikumisest, millest enim

meediatähelepanu on viimastel aastatel pälvinud Brexit ja Kataloonia iseseisvuspüüe. Esimene jõudis vastava referendumini 2016. aasta suvel ja teine 2017. aasta sügisel.

Brexit'i puhul oli Venemaa valitsuse ametlik seisukoht neutraalne, kuid USA senati väliskomisjoni raporti kohaselt oli Brexit'i kajastus Venemaa riigimeedias siiski rangelt ühepoolne (Corker jt 2018: 118). Sealjuures leidsid Emma Flaherty ja Laura Roselle (2018: 59) enne referendumini toimumist RT kaudu levinud strateegilisi narratiive uurides, et Brexit'i enda kajastamise kõrval oli veel olulisemal kohal Euroopa üldisema ühtsuse küsimuse alla seadmine. Samuti pakkus RT lahkelt platvormi erinevatele euroskeptilistele poliitikutele, kes olid varem analoogse ulatusega väljaannetest kõrvale tõrjutud (Flaherty ja Roselle 2018: 57). Ka Kataloonia iseseisvusreferendumi osas (mis hiljem küll kehtetuks tunnistati) võttis Venemaa ametlikult sisse Hispaania keskväimude toetava positsiooni, samas kui riigimeedia rääkis sootuks teist keelt (Milosevich-Juaristi 2017). Seal kajastusid näiteks süüdistused Hispaania valitsuse korruptiivsuses ühes üldiste Euroopa Liitu ning selle legitiimsust õõnestavate narratiividega (Corker jt 2018: 135). Konkreetsemalt on Johannes Voltri (2018: 56) nii RT kui Sputniku teemakohaseid käsitlusi kajastades välja toonud kolm Venemaa peamist strateegilist narratiivi: (1) Euroopa Liit peaks sekkuma, et kaitsta õigustatud muredega katalaane Hispaania survemeetmete eest; (2) Euroopa Liit on kriisile reageerinud silmakirjalikult ja on osaliselt kriisi eest vastutav; (3) Euroopa Liit on allakäigutrepil ning ehk isegi erinevate toetust koguvate separatistlike liikumiste tõttu kokku kukkumas. Ühest küljest oli Venemaa eesmärk niisiis lõhestada Hispaaniat ja Euroopa Liitu ning kritiseerida kauba peale ka liberaalset maailmakorda, ent selle kõrval tasub toonitada, et Euroopa separatismi kilbile tõstmine aitas juhtida tähelepanu kõrvale samal ajal Põhja-Kaukaasias toimunud setsessioonidelt (Milosevich-Juaristi 2017).

Venemaa toetusavaldused Euroopa-sisesele separatismile on tähelepanuväärsed just seetõttu, et samal ajal surutakse maha igasugused siseriiklikud iseseisvusliikumised (Salvo ja Soula 2017). 2016. aastal korraldati Moskvas koguni eraldi separatistide konverents, kuhu olid teiste seas kutsutud nii California kui Põhja-Iirimaa esindajad, samas kui näiteks Tšetšeenia iseseisvuse toetamine võib Venemaal päädida vanglakaristusega (Mirovalev 2016). Siin väljendub taas Venemaa kaksipidine arusaam suveräänsusest ja sisemise ühtsuse üliluslikkusest. Antiteetilise identiteediloome domineerimise taustal võib aga selle raames osutada asjakohaseks töö eelmise osa viimases otsas mainitud lugemismudel. Sellest tulenev

tõlgendus pakub välja, et mida aktiivsemalt toetab Venemaa Läänes levivat separatismi, seda jõulisemalt surub ta seda maha oma piirides. Samuti võib selle põhjal oletada, et Venemaa üldisem eesmärk pole mitte lihtsalt Euroopa Liidu lagundamine, vaid ühtlasi alternatiivse, oma näost lähtuva liidu loomine, mis rahvusvahelisel areenil kaalukausse Venemaa kasuks kallutaks. Venemaad ja kuut kunagist Nõukogude Liidu vabariiki ühendava Euraasia Majandusühenduse laiemaid ambitsioone tasub selle taustal tähele panna (Trenin 2015: 33). Kui Venemaa kõneleb Euroopa ulatumisest Lissabonist Vladivostokini, siis ei väljenda see mitte euroopalike normide universaalsust, vaid pigem võitlust nende defineerimise nimel (Makarychev 2014: 38). Nagu käesoleva peatüki käigus selgus, määrab Venemaa vastavat vaadet eeskätt antiteetiline loogika.

Kokkuvõttes saab niisiis järeldada, et antiteetiline identiteediloomine on tõepoolest täheldatav paljudes Venemaa peamistes strateegilistes narratiivides. Kuidas siit aga edasi minna? Peamine on muidugi lähtuda oma tõlgendustes rohkematest kui ühest mudelist. Aga eeldades, et Putini juhitud Venemaa poliitiline identiteet ehitub siiski suuresti välistavale vastandusele Läänega, tasub järgmisena olla ettevaatlik selle vastuseisu võimendamise osas. Ühest küljest on usutav heidutus vajalik, kuid samal ajal tasub lappida ja karastada ka Lääne enda norme, et hoida neid elujõulistena (Liik 2018: 3). Sama oluline on hoida tasakaalu kitsal köiel, millest ühele poole jääb Venemaa ohu võimendamine ja teisele poole selle alahindamine. See tähendab, et „teist“ tuleb tunda võimalikult täpselt, et tema maailmapilti võimalikult tõetruult enda omaga ühildada. Mulle näib, et just siin võib antiteetilisest identiteediloomest kui strateegilisest narratiivist abi olla.

Kokkuvõte

Käesolev töö tõukus kolmest peamisest uurimisküsimusest, mille ma nüüd ülalloodud eritelu kaudu loodud uute teadmiste valguses taas üle käin. Antiteetilise identiteediloo semiootiliste mehhanismide osas tuli välja, et nendes on kesksel kohal äärmuseni viidud binaarne ehk antagonistlik suhe antikultuuriga. Sellisel juhul on mingi poliitilise ühtsuse terviklikkus tuletatud peegelprojektiivselt selle antiteesist. Vastav identiteet kangastub eitusena enesest välistatud negatiivsusele, mille positiivsus moodustub kahte miinust liites. Esmapilgul vastuolulisena näiv mudel pole sealjuures kaugeltki mitte irratsionaalne, kuigi ka kestlikuks ei saa seda pidada. Töö teoreetiliseks lähtepunktiks võetud semiootilisest hegemooniateooriast tuleneb nimelt, et antagonismi ei saa poliitikast välja juurida, kuivõrd igasugune identiteet kätkeb endas ka endast välistatu kohaolu. Kuid samas selgus, et selle vahekorra väljendamiseks on erinevaid viise. Antiteetilise identiteediloo sisemisele homogeensusele seatud siht katsub binaarsele dialektikale taandada ka oma olemuselt heterogeenset suhet välisega. See välistab aga kahe sünteesi ehk võõrast rikastumise võimaluse, vaesestades ühtlasi süsteemi sisemist ehitust. Semiootiliste struktuuride dünaamika tuleneb nimelt paindlikkusest, millega see suudab maailma mitmekesisusele reageerida ja seda vahendada. Kusjuures sageli juhtub, et „kivi, mille juba väljakujunenud ja stabiliseerunud süsteemi „ehitajad“ kõrvale heidavad kui nende arvates mittekohustusliku ja liigse, osutub järgneva süsteemi nurgakiviks“ (Lotman 2016b: 242).

Väljendamaks neid viise, kuidas antiteetiline identiteediloo näilise staatika kiuste edasi areneb, pöördus teine uurimisküsimus strateegiliste narratiivide raamistiku poole, et iseloomustada selle kaudu antiteetilise identiteediloo eesmärke ja nende saavutamisega seonduvaid strateegiaid. Selgus, et antiteetiline identiteediloo on kasulik tööriist mingi hegemoonilise korra kehtestamisel, kuna välisele vaenlasele vastandumine on mõjuvõimas ühtsust koondav mehhanism, mis lubab tasalülitada ka sisemised vastuolud ja omistada need

hoopis välistele kurjuse kehastusena esinevatele jõududele. Samal ajal saab pahupidisena paistva antipoodi najal kinnitada oma väärtuste ülimuslikkust, kuna antiteesis avaldub kõik see, mida „meie“ tähtsaks peame, aga seda miinusemärgiliselt ehk negatiivsel kujul. Liati aitab see legitimeerida mis tahes võtteid enda ühtsuse kaitseks, sest vahepeal on postuleeritud ka seda ohustav radikaalne välispoolus. Eelistades lävida teiste kultuuriilmade asemel oma antiteesiga, kipub binaarses diskursuses ringlema juba teadaolev informatsioon, mis hegemoonilist harmooniat taastoodab, samas kui info kvantitatiivse kasvu tagab tähistussüsteemi hierarhiat kinnitav koodtekst, mis lubab olemasoleva info alusel uusi seoseid luua. Alternatiivsete vaatepunktide demoniseerimine lubab antiteesile vastanduval poliitilisel ühtlusel selle koherentsust ohustavad süüdistused eos pareerida, kuid selle jäikuse taustal võivad maad võtta ka hirmuõhkkond ja julgeolekuparadoks, mis ähvardavad hegemoonilist korda õõnestada. Seega on omad piirid ka antiteetilisel identiteediloomel.

Teise peatüki põhjal järeldus niisiis, et antiteetiline identiteediloomel on ühtlasi iseloomustatav eripärase strateegilise (identiteedi)narratiivina, kusjuures see raamistik võimaldab modelleerida ka selle avaldumist poliitilises praktikas. Konkreetsemalt keskendus kolmas uurimisküsimus seega sellele, kuidas väljendub antiteetiline identiteediloomel Venemaa Föderatsiooni erinevates strateegilistes narratiivides. Viimastena tõin ma välja kaks peamist narratiivi, mis läbitöötatud teaduskirjanduse põhjal esile kerkisid. Esimene käsitles Venemaad kui „ümberpiiratud kindlust“ ja teine puudutas „Vene maailma“ kui Venemaale loomuomast mõjusfääri. Mõlemas avaldus selgelt Venemaa poliitilist identiteeti antiteetilisel alusel korrastav mõõde, mis väljendus nii peegelprojektiivses tähendusloomes kui ka sellele eriomastes nahahoidmisstrateegiates. Nende valguses vaatlesin ma ühtlasi narratiive, mille abil Venemaa õigustas Krimmi annekteerimist 2014. aastal ja põhjendab tänaseni rünnakuid Euroopa Liidu aadressil. Kummagi kontekstis aitas antiteetiline identiteediloomel eritleda seda loogikat, mille alusel arusaam välisest vaenlasest loodi.

Ma usun, et sellega võib püstitatud uurimisküsimused vastatuks lugeda, kuid see ei tähenda, et antiteetiline identiteediloomel oleks nüüd (strateegilise narratiivina või mitte) ammendavalt ära seletatud. Näiteks puudutas viimane peatükk Venemaa suhteid NATO-ga vaid pealiskaudselt, samas kui ainek võiks anda veel mitmele eraldi uurimusele. Ühtlasi võimaldaks see edasi minna antiteetilisest vastasseisust võrsuva(te) julgeolekudilemma(de)

ja vastava lugemismudeli temaatikaga, mille potentsiaali käesolev töö alles paotas. Venemaa strateegiliste narratiividega seoses oleks kasulik kõrvutada kodusele publikule suunatud venekeelset sisu välisele auditooriumile mõeldud ingliskeelsete käsitlustega ning tasakaalu mõttes tasuks analüüsida ka antiteesi avaldumist näiteks Ameerika Ühendriikide välispoliitikas, mida interventsionalistlik aspekt samuti iseloomustab. Siseriiklikus kontekstis paistab seevastu paljulubav hoogu koguva äärmuspopulismi ja selle raames konstrueeritavate vaenlaste kujude eritlemine. Teoreetilises plaanis annaks siin arendatut täiendada veel Jacques Derrida välja töötatuga, kuivõrd mõisted nagu konstitutiivne välisus, binaarsed opositsioonid ja autoimmuunsus kõlavad antiteetilise identiteediloo alustega samuti kokku (vt nt Monticelli 2011). Samamoodi paistab kätte võimalik puutepunkt psühhoanalüüsiga, peamiselt peegelprojektsiooni fenomeni kaudu. Ent esmatähtsaks pean ma tööd empiiriliste uurimuste kallal. Karta on, et ka koroonakriisi taandumisele järgneb teatav segadusteaeg, mis mängib autoritaarsetele jõududele soodsad kaardid kätte ja võib antiteetilisele identiteediloo seega uut alust anda. Kindel on aga see, et kadumas ei ole antiteetiline identiteediloo kusagile ja koos sellega püsib ka vajadus seda lahata. Loodetavasti aitas siin lõppev töö selleks tarvilikku teoreetilist raamistikku luua.

Kasutatud kirjandus

Anderson, R. Reed; Ellis, Patrick J.; Paz, Antonio M.; Reed, Kyle A.; Renegar, Lendy; Vaughan, John T. 2016. *Strategic Landpower and a Resurgent Russia: An Operational Approach to Deterrence*. Carlisle: U.S. Army War College Press.

Booth, Ken; Wheeler, Nicolas J. 2008. *The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Trust in World Politics*. New York: Palgrave Macmillan.

Brown, Robin 2017. Public Diplomacy, Networks, and the Limits of Strategic Narratives. — Miskimmon, Allister; O'Loughin, Ben; Roselle, Laura (toim.), *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations*. Michigan: University of Michigan Press, 164–189.

Bugayova, Nataliya 2019. *How We Got Here With Russia: The Kremlin's Worldview*. Washington: Institute for the Study of War.

Burke, Kenneth 2011. Hitleri „Minu võitluse“ retoorika. — Jowett Garth S.; O'Donnell Victoria (toim.), *Propagandast ja mõjustamisest. Uusi ja klassikalisi käsitlusi*. Tallinn: Tänapäev, 213–238.

Cadier, David; Light, Margot 2015. Conclusion: Foreign Policy as the Continuation of Domestic Politics by Other Means. — Light, Margot; Cadier, David (toim.), *Russia's Foreign Policy. Ideas, Domestic Politics and External Relations*. London: Palgrave Macmillan, 204–217.

Corker, Bob jt 2018. *Putin's Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U.S. National Security*. Washington: U.S. Government Publishing Office.

Darczewska, Jolanta; Żochowski, Piotr 2015. Russophobia in the Kremlin's Strategy. A Weapon of Mass Destruction. *Point of View* 56(10). Warsaw: Centre for Eastern Studies.

- Fedchenko, Yevhen 2016. Kremlin Propaganda: Soviet Active Measures by Other Means. *Sõjateadlane* 2: 141–170.
- Flaherty, Emma; Roselle, Laura 2018. Contentious Narratives and Europe: Conspiracy Theories and Strategic Narratives Surrounding RT's Brexit News Coverage. *Journal of International Affairs* 71(1.5): 53–60.
- Götz, Elias; Merlen, Camille-Renaud 2019. Russia and the Question of World Order. *European Politics and Society* 20(2): 133–153.
- Hall, Stuart 1996. Who Needs „Identity“? — Hall, Stuart; Du Gay, Paul (toim.), *Questions of Cultural Identity*. London: Sage, 1–17.
- Hansson, Sten 2018. Defensive Semiotic Strategies in Government: A Multimodal Study of Blame Avoidance. *Social Semiotics* 28(4): 472–493.
- Hinck, Robert S.; Kluver, Randolph; Cooley, Skye 2018. Russia Re-Envisions the World: Strategic Narratives in Russian Broadcast and News Media During 2015. *Russian Journal of Communication* 10(1): 21–37.
- Jørgensen, Marianne W.; Phillips, Louise J. 2002. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage.
- Kasekamp, Andres; Madisson, Mari-Liis; Wierenga, Louis 2018. Discursive Opportunities for the Estonian Populist Radical Right in a Digital Society. *Problems of Post–Communism* 66(1): 47–58.
- Kotov, Kaie 2005. Kultuur, identiteet ja enesekirjeldus. *Acta Semiotica Estica* III: 184–192.
- Krastev, Ivan 2007. Venemaa contra Euroopa: suveräänsussõjad. *Vikerkaar* 12: 93–100.
- Kudors, Andis 2015. Reinventing Views to the Russian Media and Compatriot Policy in the Baltic States. — Pabriks, Artis; Kudors, Andis (toim.), *The War in Ukraine: Lessons for Europe*. Riga: University of Latvia Press, 157–174.
- Kultuurisemiootika teesid = Ivanov, V. V.; Lotman, J. M.; Pjatigorski, A. M.; Toporov, V. N.; Uspenskij, B. A. 1998 [1973]. *Kultuurisemiootika teesid (slaavi tekstidest lähtuvalt)*. (Tartu Semiootika Raamatukogu 1.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 61–88.

- Laclau, Ernesto 2015a. Uusi mõtisklusi meie ajastu revolutsioonist. — Laclau, Ernesto. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, Jüri (koost.). Tartu: EYS Veljesto, 64–164.
- 2015b. Miks on tühjad tähistajad poliitikas olulised? — Laclau, Ernesto. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, Jüri (koost.). Tartu: EYS Veljesto, 188–200.
- 2015c. Poliitika subjekt, subjekti poliitika. — Laclau, Ernesto. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, Jüri (koost.). Tartu: EYS Veljesto, 201–224.
- 2015d. Retoorika poliitika. — Laclau, Ernesto. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, Jüri (koost.). Tartu: EYS Veljesto, 273–301.
- 2015e. Populism: mis peitub nimes? — Laclau, Ernesto. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, Jüri (koost.). Tartu: EYS Veljesto, 302–320.
- Laclau, Ernesto; Mouffe, Chantal 1985. *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Laruelle, Marlene 2015. *The „Russian World“. Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination*. Washington: Center on Global Interests.
- Leftwich, Adrian 2004. *Thinking Politically: On the Politics of Politics*. — Leftwich, Adrian. (toim.), *What is Politics?* Cambridge: Polity Press, 1–22.
- Lepik, Peet 2000. Antikultuuri fenomen nõukogude kultuuris. *Akadeemia* 4: 718–754.
- (toim.) 2001. *Uurimusi müüdist ja maagiast*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.
- 2007. *Universaalidest Juri Lotmani semiootika kontekstis*. (Tartu Semiootika Raamatukogu 6.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- 2013. Lugejale. — Uspenski, Boriss. *Vene kultuuri jõujooni: valik artikleid*. Uspenski, Boriss; Lepik, Peet (koost.). Tartu: Ilmamaa, 7–19.
- Liik, Kadri 2018. *Winning the Normative War with Russia. An EU–Russia Power Audit*. London: The European Council on Foreign Relations.

- Lipman, Maria 2015. Putin's „Besieged Fortress“ and Its Ideological Arms. — Lipman, Maria; Petrov, Nikolay (toim.), *The State of Russia: What Comes Next?* Basingstoke: Palgrave Macmillan, 110-136.
- Lipping, Jüri 2002. Järelsõna Ernesto Laclau artiklile „Miks on tühjad tähistajad poliitikas olulised?“ *Akadeemia* 6: 1191–1202.
- 2015. Ernesto Laclau: võimatu ühiskonna visionäär. — Laclau, Ernesto. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, Jüri (koost.). Tartu: EYS Veljesto, 423–464.
- Lotman, Juri 1990. *Universe of the Mind. A Semiotic Theory of Culture*. London, New York: I.B. Tauris & Co Ltd.
- 1999a. Semiosfäärist. — Lotman, Juri. *Semiosfäärist*. Pruul, Kajar (koost.), Tallinn: Vagabund, 7–36.
- 1999b. Kultuur kui subjekt ja iseenese objekt. — Lotman, Juri. *Semiosfäärist*. Pruul, Kajar (koost.), Tallinn: Vagabund, 37–52.
- 1999c. Kultuuride vastastikuse mõju teooriast (semiootiline aspekt). — Lotman, Juri. *Semiosfäärist*. Pruul, Kajar (koost.), Tallinn: Vagabund, 53–74.
- 1999d. Mõned mõtted kultuuritüpoloogiast. — Lotman, Juri. *Semiosfäärist*. Pruul, Kajar (koost.), Tallinn: Vagabund, 75–90.
- 1999e. Kaasaeg Ida ja Lääne vahel. — Lotman, Juri. *Semiosfäärist*. Pruul, Kajar (koost.), Tallinn: Vagabund, 351–366.
- 2001. *Kultuur ja plahvatus*. Tallinn: Varrak.
- 2002. Kultuuri fenomen. *Akadeemia* 12: 2644–2662.
- 2007a. Segadusteaja mehhanism (Vene kultuuriajaloo tüpoloogiast). — Lotman, Juri. *Hirm ja segadus: esseid kultuurisemiootikast*. Lotman, Mihhail (koost.). Tallinn: Varrak, 23–42.
- 2007b. Nõiajaht. Hirmu semiootika. — Lotman, Juri. *Hirm ja segadus: esseid kultuurisemiootikast*. Lotman, Mihhail (koost.). Tallinn: Varrak, 50–68.
- 2010a. „Kultuuri õpetamise“ probleem kui tüpoloogiline karakteristik. — Lotman, Juri. *Kultuuritüpoloogiast*. Salupere, Silvi (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 60–71.

- 2010b. Kahest kultuuri orienteerituse tüübist. — Lotman, Juri. *Kultuuritüpoloogiast*. Salupere, Silvi (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 72—75.
- 2010c. Kahest kommunikatsioonimudelist kultuurisüsteemis. — Lotman, Juri. *Kultuuritüpoloogiast*. Salupere, Silvi (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 127—148.
- 2013. *The Unpredictable Workings of Culture*. Pilshchikov, Igor; Salupere, Silvi (toim.). Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- 2016a. Sõnakunsti teose kompositsioon. — *Kultuurisemiootika: tekst – kirjandus – kultuur*. Tallinn: Tänapäev, 76–173.
- 2016b. Semiootilise süsteemi dünaamiline mudel. — *Kultuurisemiootika: tekst – kirjandus – kultuur*. Tallinn: Tänapäev, 237–259.
- 2016c. Tekst tekstis. — *Kultuurisemiootika: tekst – kirjandus – kultuur*. Tallinn: Tänapäev, 267–288.
- Lotman, Juri; Mints, Zara 2016. Kirjandus ja mütoloogia. — *Kultuurisemiootika: tekst – kirjandus – kultuur*. Tallinn: Tänapäev, 301–326.
- Lotman, Juri; Uspenski, Boriss 1999. Müüt – nimi – kultuur. — Lotman, Juri. *Semiosfäärist*. Pruul, Kajar (koost.). Tallinn: Vagabund, 187–218.
- 2013a. Kultuuri semiootilisest mehhanismist. — Uspenski, Boriss. *Vene kultuuri jõujooni: valik artikleid*. Uspenski, Boriss; Lepik, Peet (koost.). Tartu: Ilmamaa, 207–239.
- 2013b. Duaalsete mudelite rollist vene kultuuri dünaamikas XVIII sajandi lõpuni. — Uspenski, Boriss. *Vene kultuuri jõujooni: valik artikleid*. Uspenski, Boriss; Lepik, Peet (koost.). Tartu: Ilmamaa, 240–294.
- Lotman, Mihhail 2007. Hirm ja segadus: irratsionaalse semioosi poole. — Lotman, Juri. *Hirm ja segadus: esseid kultuurisemiootikast*. Lotman, Mihhail (koost.). Tallinn: Varrak, 141–151.
- 2009a. Hirmusemiootika ja vene kultuuri tüpoloogia. I: Kultuurisemiootika ja hirmu fenomenoloogia. *Akadeemia* 1: 191–215.
- 2009b. Hirmusemiootika ja vene kultuuri tüpoloogia. V: Kokkuvõtte asemel. *Akadeemia* 6: 1217–1248.

- Lukyanov, Fyodor 2016. *Russia: Geopolitics and Identity*. — Hitchcock, William I.; Leffler, Melvyn P.; Legro, Jeffrey W. (toim.), *Shaper Nations: Strategies for a Changing World*. Cambridge, London: Harvard University Press, 111–123.
- Madisson, Mari-Liis 2012. Vandenõuteooriate semiootiline tähistamisloogika. *Akadeemia* 6: 1024–1070.
- Madisson, Mari-Liis; Ventsel, Andreas 2012. *Võõra* semiootiline modelleerimine Eesti lähiajaloos. *Acta Semiotica Estica* IX: 144–172.
- 2014. Paremäärmuslik sõnavabadus eesti rahvusradikaalide veebisuhtluses. *Mäetagused* 57: 69–90.
- 2015. Grupuskulaarne identiteediloome eesti paremäärmuslaste võrgusuhtluses. *Methis* 15: 8–28.
- 2018. Paremäärmuslikud kajakambrid ja autokommunikatsioon. *Mäetagused* 70: 149–175.
- 2020. *Strategic Conspiracy Narratives: A Semiotic Approach*. Routledge [ilmumas].
- Makarychev, Andrey 2014. Russia and/versus the EU: From Post-Political Consensus to Political Contestations. *L'Europe en Formation* 374(4): 27–39.
- Makarychev, Andrey; Yatsyk, Alexandra 2017. *Lotman's Cultural Semiotics and the Political*. London, New York: Rowman & Littlefield.
- Marttila, Tomas 2015. *Post-Foundational Discourse Analysis: From Political Difference to Empirical Research*. London: Palgrave MacMillan.
- Mendras, Marie 2015. The Rising Cost of Russia's Authoritarian Foreign Policy. — Light, Margot; Cadier, David (toim.), *Russia's Foreign Policy. Ideas, Domestic Politics and External Relations*. London: Palgrave Macmillan, 80–96.
- Mihkelsaar, Janar 2016. Juri Lotmani semiootiline kultuuriteooria või Ernesto Laclau poliitiline ontoloogia. *Acta Politica Estica* 7: 1–26.
- Milosevich-Juaristi, Mira 2017. The „Combination“: An Instrument in Russia's Information War in Catalonia. *Elcano Royal Institute* 20. 11. Kättesaadav: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_C

ONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari92-2017-milosevichjuaristi-combination-instrument-russia-information-war-catalonia, 23.05.2020.

Mirovalev, Mansur 2016. What's Behind Russian Support for World's Separatist Movements? *NBC News* 23.07. Kättesaadav: <https://www.nbcnews.com/news/world/what-s-behind-russian-support-world-s-separatist-movements-n614196>, 23.05.2020.

Miskimmon, Alister; O'Loughlin, Ben 2017. Russia's Narratives of Global Order: Great Power Legacies in a Polycentric World. *Politics and Governance* 5(3): 111–120.

Miskimmon, Alister; O'Loughlin, Ben; Roselle, Laura 2013. *Strategic Narratives, Communication Power and the New World Order*. New York: Routledge.

— 2017. Introduction. — Miskimmon, Alister; O'Loughlin, Ben; Roselle, Laura (toim.), *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations*. Michigan: University of Michigan Press, 1–22.

Missiroli, Antonio; Andersson, Jan Joel; Gaub, Florence; Popescu, Nicu; Wilkins, John-Joseph 2016. *Strategic Communications: East and South*. Paris: EU Institute for Security Studies.

Monaghan, Andrew 2016. *Russia's World. Facing a Century of Instability*. Paris: EU Institute for Security Studies.

Monticelli, Daniele 2011. Kultuur kui (de)konstruktsioon. Eelmärkused Juri Lotmani ja Jacques Derrida teooriate võrdlemiseks. *Acta Semiotica Estica* VIII: 10–25.

Mouffe, Chantal 2000. *The Democratic Paradox*. London, New York: Verso

— 2005. *On the Political*. London: Routledge

Mälksoo, Maria; Toomla, Rein 2018. Julgeolekupoliitika. — Berg, Eiki jt (toim.), *Sissejuhatatus rahvusvahelistesse suhetesse: õpik kõrgkoolidele*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 252–274.

Norval, Aletta 2000. Trajectories of Future Research in Discourse Theory. — Howarth, David; Stavrakakis, Yannis (toim.), *Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies and Social Change*. Manchester, New York: Manchester University Press, 219–236.

- 2007. *Aversive Democracy: Inheritance and Originality in the Democratic Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press
- Ott, Margus 2019. Vehm II. Diskursus. *Sirp* 06.12.2019.
- Ramsay, Gordon; Robertshaw, Sam 2019. *Weaponising News: RT, Sputnik and Targeted Disinformation*. London: The Policy Institute at King's College London.
- Ruutsoo, Rein; Selg, Peeter 2012. Teleoloogiline ajaloonarratiiv kui poliitilise antagonismi konstrueerimise strateegia Eesti taasiseseivusmises käsitluste näitel. *Acta Semiotica Estica* IX: 109–143.
- Sakwa, Richard 2020. Stasis and Change: Russia and the Emergence of an Anti-hegemonic World Order. — Paral Dal, Emel; Erşen Emre (toim.), *Russia in the Changing International System*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Salvo, David; Soula, Etienne 2017. Russian Government's Fission Know-How Hard at Work in Europe. *The Alliance for Securing Democracy* 31.10. Kättesaadav: <https://securingdemocracy.gmfus.org/russian-governments-fission-know-how-hard-at-work-in-europe/>, 23.05.2020.
- Sartre, Jean-Paul 1976. *Anti-Semite and Jew*. New York: Schocken Books.
- Schmitt, Carl 2002 [1932]. Poliitilise mõiste. — Lipping, Jüri (koost.), *Kaasaegne poliitiline filosoofia: valik esseid*. Tartu: EYS Veljesto, 54–62.
- Selg, Peeter 2010. Toward a Semiotic Model of Democracy. *Applied Semiotics/Sémiotique appliquée* 10(25): 22–54.
- 2011. *An Outline For a Theory of Political Semiotics*. Tallinn: Tallinn University Press.
- Selg, Peeter; Ventsel, Andreas 2008. Towards a semiotic theory of hegemony: naming as a hegemonic operation in Lotman and Laclau. *Sign System Studies* 36(1): 167–183.
- 2009. Semiootilise hegemooniateooria suunas: Laclau ja Lotman dialoogis. *Acta Semiotica Estica* VI: 120–131.
- 2010. An Outline for a Semiotic Theory of Hegemony. *Semiotica* 182: 443–474.
- 2018. Vastulause Janar Mihkelsaare artiklile „Juri Lotmani semiootiline kultuuriteooria või Ernesto Laclau poliitiline ontoloogia“. *Acta Politica Estica* 9: 83–90.

- 2020. *Introducing Relational Political Analysis: Political Semiotics as a Theory and Method*. Palgrave Macmillan [ilmumas].
- Synytsina, Kapitolina 2018. *The Construction of the Image of Ukraine as the Other in Russian Media*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Zukier, Henri 1996. The Essential „Other“ and the Jew: From Antisemitism to Genocide. *Social Research* 63(4): 1110–1154.
- Tamm, Daniel 2019. Postmodernse neomarksismi üheksa pead. *Sirp* 08.02.2019.
- Torfin, Jacob 2005. Discourse Theory: Achievements, Arguments and Challenges. — Howarth, David R.; Torfin, Jacob (toim.), *Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–32.
- Trenin, Dmitri 2015. Russian Foreign Policy as Exercise in Nation Building. — Light, Margot; Cadier, David (toim.), *Russia's Foreign Policy. Ideas, Domestic Politics and External Relations*. London: Palgrave Macmillan, 30–41.
- Uspenski, Boriss 2013a. Moskva–Tartu semiootikakoolkonnast. — Uspenski, Boriss. *Vene kultuuri jõujooni: valik artikleid*. Uspenski, Boriss; Lepik, Peet (koost.). Tartu: Ilmamaa, 20–23.
- 2013b. Antikäitumine vanavene kultuuris. — Uspenski, Boriss. *Vene kultuuri jõujooni: valik artikleid*. Uspenski, Boriss; Lepik, Peet (koost.). Tartu: Ilmamaa, 350–369.
- 2013c. Vene intelligents kui vene kultuuri eriline fenomen. — Uspenski, Boriss. *Vene kultuuri jõujooni: valik artikleid*. Uspenski, Boriss; Lepik, Peet (koost.). Tartu: Ilmamaa, 370–389.
- Van Herpen, Marcel H. 2016. *Putini propagandamasin. Pehme jõud ja Venemaa välispoliitika*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Ventsel, Andreas 2006. „See vereside on nüüd uuesti kinnitatud, värskendatud ja laiendatud“: „Rahva“ konstrueerimine II maailmasõja järgses nõukogude poliitilises retoorikas. *Akadeemia* 6: 1427–1449.

- 2008. Totalitaarseel ja poliitiline retoorika nõukogude poliitilises diskursuses. — Pärl, Ülle; Lepik, Eva (toim.), *Nimetamise strateegiatest Eesti kultuuris*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 65–84.
- 2009. *Towards Semiotic Theory of Hegemony*. Tartu: Tartu University Press.
- 2014. Metafoor ja metonüümia Eesti II maailmasõjaajaks poliitilises retoorikas. *Acta Semiotica Estica XI*: 68 – 101.
- 2016. Political Potentiality of Conspiracy Theories. *Lexia 23/24*: 217–234.
- Ventsel, Andeas; Madisson, Mari-Liis; Hansson, Sten; Sazonov, Vladimir 2018. Hirmu mehhanismid strateegilistes narratiivides Zapad 2017 näitel. *Sõjateadlane 8*: 103–127.
- Voltri, Johannes 2018. 2017. aasta Kataloonia iseseisvusreferendum: RT ja Sputniku levitatud Venemaa strateegilised narratiivid. — Toomla, Raul; Müil, Ellen (toim.), *Maailmast 2018: Rahvusvaheliste Suhete Ringi artiklite kogumik*. Tartu: Eesti Ülikoolide Kirjastus, 38–62.
- Välisluureamet 2020. *Eesti rahvusvahelises julgeolekukeskkonnas*. Tallinn: Teabeamet
- Waldstein, Maxim 2008. *The Soviet Empire of Signs: History of the Tartu School of Semiotics*. Saarbrücken: VDM Verlag.
- Wodak, Ruth 2015. *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. London: Sage.

Summary

„Antithetical Identity Formation as a Strategic Narrative“

The central aim of this thesis is to present a theoretical framework that would serve as a basis for future research. My main interest lies in the formation of a political identity based on antithetical principles, that is to say the ways in which the idea of a collective „self“ is perceived first and foremost in relation to its polar opposite. I investigate this notion by first combining the theoretical foundations of the Essex School of discourse analysis and the Tartu-Moscow School of semiotics (represented here primarily by Ernesto Laclau and Yuri Lotman respectively). The main nodal points of this synthesis being antagonism and agonism on the side of the Essex School and the notions of ternary and binary systems on the side of the Tartu-Moscow school. I incorporate both pairs of concepts to evaluate the theoretical principles that guide the possibility of an antithetical identity taking force. The overtly political position of the Essex School provides for the ontological principles regarding the way in which the political field itself is structured, while the more methodically developed viewpoint of cultural semiotics helps to better comprehend the unravelling of the latter on the level of everyday politics, i.e. on the ontic level.

I then direct my attention to the possible applications of the model of antithetical identity formation in the field of strategic narratives. Strategic narratives serve as stories, crafted with particular goals in mind, which provide the selected audience with a shared sense of the past, the present and the future. The main goal of antithetical identity formation as a strategic narrative is to consolidate the dominant hegemony of a particular political unity by mobilizing its forces against the perceived enemy. This entails a form of projection and mirror projection by which the enemy is first created from within and is then used to justify different means that allow for the hegemonic power structure to further solidify its position. This also brings to the fore specific strategies of blame avoidance, which provide ways to

discredit any alternate views that might disrupt the ideal unity of said political identity. However, the prevalence of antithetical identity formation also makes way for a potential security dilemma and a culture of fear to emerge.

Having formulated the model of antithetical identity creation in the framework of strategic narratives, I perform a brief empirical analysis focusing on its manifestations in the strategic narratives of the Russian Federation. Relying on numerous secondary sources, I investigate the strategic narratives of Russia as a „besieged fortress“ and as a ruler of the „Russian world“. Drawing from these, I also interpret the narratives of „Ukraine as a fascist state“ and „European Union in decay“ that have been used to justify Russian aggression towards the two. My main argument is that the forces guiding Russian foreign policy regarding the West can be better understood through the lens of antithetical identity formation. Nonetheless, the theoretical model that was put forward in this thesis deserves further scrutiny and calls for additional empirical studies to be conducted.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Daniel Tamm (sünnikuupäev: 02.02.1997),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Antiteetiline identiteediloomed kui strateegiline narratiiv“, mille juhendaja on Andreas Ventsel;
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 25.05.2020